

Vergadering van 23 Maart 1917 te 's-Gravenhage.

Voorzitter de Gep. Luitenant-Generaal J. DE WAAL.

De Voorzitter: Mijne Heeren! Ik open de vergadering en heet U allen hartelijk welkom. Zooals U gezien zult hebben, is deze avond belegd tegen 7 $\frac{1}{2}$ uur. Dit is geschied met het oog op besparing van lichtmiddelen. Vermoedelijk is aan verschillende heeren deze vervroeging met een half uur ontgaan — ik wil het ten minste hopen — maar er zijn toch genoeg leden aanwezig om onze werkzaamheden te kunnen aanvangen.

Punt 1 van het convocatiebiljet geeft aan de ballotage van candidaat-leden. Ik moet U mededeelen, dat, na de vaststelling van het biljet, zich nog voor toelating heeft opgegeven de Heer G. J. J. SCHÖNBERGER, reserve 2e Luitenant der Infanterie te Ede. Willen de heeren dien naam nog op hun stembiljet plaatsen?

Mag ik de Heeren HARDENBERG en KAPTEIN uitnoodigen behulpzaam te zijn bij de stemming?

Tot de stemming wordt overgegaan.

De Voorzitter: Mijne Heeren! De uitslag van de stemming is, dat alle drie candidaten, de Heeren L. H. J. THONUS, 1e Luitenant der Infanterie te 's-Gravenhage, J. SCHIPPERS, reserve 1e Luitenant der Infanterie te Nijmegen en G. J. J. SCHÖNBERGER, reserve 2e Luitenant der Infanterie te Ede. met algemeene stemmen zijn aangenomen. Ik heet hen welkom in onze Vereeniging. Met deze drie leden telt onze Vereeniging op het oogenblik 2301 leden; het konden er evenwel nog veel meer zijn. Als ik naga, dat in de laatste jaren een zeer groot aantal officieren, vooral reserve-officieren, zijn benoemd, had, dunkt mij, van die zijde meer belangstelling in onze Vereeniging verwacht kunnen worden.

Daar wellicht onbekendheid met de Vereeniging daarvan de oorzaak is, zoude het zeer wenschelijk zijn, indien ieder der leden medewerkte, om in zijn kring de aandacht er op te vestigen. Het Bestuur zal zeer erkentelijk zijn voor elk daartoe aangedragen steentje.

Het 2e punt is de verkiezing van een bestuurslid, als gevolg van het bedanken als zoodanig van den Luitenant-Kolonel J. C. C. TONNET. Zonder eenigen invloed te willen oefenen op de verkiezing, vermeen ik toch wel te mogen zeggen, dat het groot aantal Indische leden het wenschelijk doet zijn hun aantal in het Bestuur met één uit te breiden, dus op drie te brengen. Mochten derhalve de stemmen kunnen vallen op een persoon van het Indische leger, dan zoude daarmede het doel worden bereikt.

Dezelfde heeren willen zeker wel weder de stembriefjes inzamelen?

De stemming heeft plaats.

De VOORZITTER: Mijne Heeren! De uitslag van de verkiezing is, dat zijn uitgebracht 19 stemmen op den Heer H. A. CRAMER, Kapitein van den Generalen Staf N. I. L., 1 op den Heer DE FREMERY, 1 op den Heer HARDENBERG en 2 op den Heer LOKE, zoodat is gekozen de Heer CRAMER. Ik hoop, dat hij bereid gevonden zal worden als lid van het Bestuur op te treden. Ik dank U voor de stemming en de heeren stemopnemers voor de hulp, welke zij daarbij aan den Secretaris-Penningmeester hebben verleend.

Ik geef nu het woord aan den Kolonel D. M. E. DE RIDDER, Plaatselijke Commandant te 's-Gravenhage, voor het houden van zijne voordracht:

Enkele opmerkingen betreffende aanvœering, opleiding en oefeningen.

De Heer DE RIDDER: Het is heden de eerste maal, dat een officier van het legeronderdeel, waartoe ik thans behoor, de

eer heeft, in deze Vereeniging een spreekbeurt te vervullen. Zonder mij verder in de reden daarvan te verdiepen, wil ik volstaan met, naar aanleiding van dat feit, het Bestuur mijn bijzonderen dank te betuigen voor de uitnoodiging, om een voordracht te houden. En dat wel, omdat mij daardoor de gelegenheid geboden wordt om te toonen, dat ik gaarne voort wil gaan, naar mijne geringe krachten mede te werken tot verhooging van onze weerkracht, ook al ben ik tot mijn voortdurend groot leedwezen buiten den troependienst gebracht.

Is het verlaten van een werkkring, waaraan men zich gedurende langen tijd met hart en ziel gewijd heeft, steeds pijnlijk, in bijzondere mate was dit thans voor mij het geval, omdat het plaats had tijdens de tegenwoordige mobilisatie. Daardoor moest ik, onverwacht, een functie verlaten, die wel zwaar was, doch niet bezwarend, omdat ik mij mocht verheugen in de krachtige medewerking van mijne officieren. Aan hen dank ik dan ook, dat ik, ondanks de ondervonden teleurstelling, het voorrecht heb, met voldoening terug te mogen zien op het door mij gevoerde Regiments-commando.

De algemeene militaire taak, waarvan de mijne een klein onderdeel was, is bij lange nog niet afgedaan, zelfs indien eindelijk de verschrikkelijke oorlog uit mocht zijn.

De groote, nooit gedachte wereldgebeurtenis, waarvan wij, kinderen van den tegenwoordigen tijd, getuigen zijn, zal schier op elk gebied vérstrekkende gevolgen hebben, waaromtrent wij thans nog in het duister tasten.

Dat betreft ook het militair terrein.

Het is echter niet mijn bedoeling, om te verwijlen bij de nieuwe strategische, tactische en militair-technische gezichtspunten, die de Europeesche statenoorlog geopend heeft. Niet alleen zou een bespreking van die onderwerpen slechts een zwakke poging mijnerzijds kunnen zijn, doch bovendien ligt m.i. het tijdstip, om hierover meer dan een oppervlakkig oordeel uit te spreken, in een verwijderd verschiet.

De huidige oorlog — ook al zijn wij tot heden daar buiten kunnen blijven — heeft tal van belangrijke maatregelen

van militairen aard voor ons noodzakelijk gemaakt. De uitdrukkingen „handhaving van neutraliteit” en „mobilisatie” spreken van de ernstige taak, waarvoor Regeering en Legerbestuur sedert den zomer van 1914 gesteld zijn.

De bescheiden plaats, die ons leger in vergelijking met die der ons omringende groote rijken inneemt; het geringschattend oordeel, dat omtrent de daarvoor weggelegde oorlogstaak bij niet weinigen bestond; de onvoldoende medewerking, die de Regeering ondervond bij haar streven, om onze weerkracht te verhoogen; de lange duur der door ons doorleefde vredesperiode — ziedaar eenige der factoren, die er toegeleid hebben, dat onze krijgsmacht in een toestand verkeerde, die van het volmaakte sterk afweek en het kenmerk droeg van een op theoretischen grondslag gevormd vredesleger.

Als wij terugdenken aan die eerste Augustusdagen van 1914, kunnen wij *in algemeenen zin* zeggen, dat de mobilisatie toen overeenkomstig het daaromtrent voorgeschrevene geregeld plaats had en vlot verliep. Opkomst van verlofgangers, huisvesting, verpleging, vorderingen van paarden, automobielen en honden, troepenvervoer — alles geschiedde op de aangegeven wijze. In tegenstelling met de ondervinding, op dit punt in 1870 opgedaan, was er thans veel reden tot tevredenheid over den gang van zaken.

Doch wij kunnen en mogen niet volstaan met zoo'n algemeen oordeel over hetgeen op den eersten, tweeden en derden mobilisatiedag tot stand kwam: wij hebben een eerste en tweede mobilisatiejaar al achter den rug, en zijn met het derde al over de helft.

Waar ons nog steeds het uitzonderingsvoorrecht beschoren is, om buiten den strijd te blijven, kunnen wij dus niet op grond van oorlogservaring een oordeel uitspreken over de militaire waarde van ons leger, in den uitgebreidsten zin van het woord. Ook zonder het aan den lijve gevoeld te hebben, zijn wij niettemin in de gelegenheid geweest, ons eenigszins een meening te vormen omtrent de practische mogelijkheid en wenschelijkheid van tal van maatregelen, die op theoretische overwegingen getroffen waren. Het is verklaarbaar, dat daarbij in verschillende opzichten leemten aan

den dag gekomen zijn, die ons tot de overtuiging gebracht hebben, dat veel anders had moeten zijn, en in de toekomst anders zal moeten worden, vóórdat wij deze op het punt van landsverdediging met meer gerustheid tegemoet kunnen gaan. De leerzame tijd, dien wij thans doorleven, leidt tot een omvangrijke taak voor hen, die de richting zullen hebben aan te geven, welke voortaan door ons moet worden gevolgd. Bij dien zwaren arbeid zullen zij den krachtigen steun noodig hebben van allen, op wier weg het ligt om advies te geven.

Onder deze laatsten moet m.i. zeer zeker ook de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap gerekend worden, die thans reeds meer dan een halve eeuw met onverflauwden ijver werkzaam is in het belang niet alleen van haar leden, maar ook in dat van het leger en daardoor van ons land. Voor haar ligt een uitgebreid arbeidsveld gereed; op haar leden rust de verplichting, om naar hun beste weten daarbij mede te werken en in onderlinge gedachtenwisseling uiting te geven aan hunne opvattingen omtrent hetgeen op allerlei gebied in het belang onzer weermacht noodzakelijk is. Het was dan ook in het bewustzijn van de kracht, die van deze Vereeniging uit kan gaan, dat het Bestuur den wensch uitsprak, om reeds nu enkele militaire onderwerpen te bespreken in verband met de ondervinding, die tijdens den gemobiliseerden toestand van ons leger is opgedaan. Indien ik eenige van deze bij u mag inleiden, doe ik zulks in de hoop en de verwachting, dat anderen daarin aanleiding zullen vinden, om hun standpunt te ontwikkelen, dat allicht hier en daar van het mijne zal afwijken. Ook in deze kunnen wij door wrijving van denkeelden slechts nader tot de waarheid komen.

Zooals het convocatiebiljet u medegedeeld heeft, roep ik uw aandacht bepaaldelijk in voor de aanvoering, opleiding en oefeningen, drie onderwerpen, die voor ons leger van zoo bijzonder belang zijn, omdat, wil ook een kleine macht tot groote daden in staat zijn, de qualiteit de nadeelen zooveel mogelijk moet neutraliseeren, die aan de geringe quantiteit verbonden zijn.

Van de aanvoering in hoogere en lagere rangen hangt het naar mijne meening in de eerste plaats af, of ons leger *ten allen tijde* en voor *elke* daaraan op te leggen taak geschikt zal zijn. Onze volksaard heeft ten gevolge, dat de jonge mannen, die in de gelederen plaats nemen, niet altijd de geschiktheid daartoe meebrengen. Het schoolonderwijs is bij ons nog niet zoo geregeld, dat het ons waarborgen geeft, dat na een oefening van luttele maanden onze miliciens soldaten zullen zijn, ten volle in staat om aan de eischen te voldoen, die de tegenwoordige oorlog weder geleerd heeft aan hen te moeten stellen. Aan die tekorten moet de aanvoering tegemoet komen: zij moet berusten in de handen van mannen, in wie de ondergeschikten vertrouwen hebben, dat op hun optreden gegrond is, en die in alle opzichten hun ten voorbeeld strekken. En niet alleen moeten zij de aanvoerders, maar ook te voren de onderwijzers hunner minderen zijn, zoowel bij de gewone oefeningen als bij de opleiding van hen, die op hun beurt tot aanvoerders gevormd moeten worden. Aanvoering, opleiding en oefening staan dus met elkaar in nauw verband; daarom wil ik ze ook niet van elkaar afscheiden en als afzonderlijke onderwerpen achtereenvolgens behandelen, doch ze te zamen bespreken in het belang der verheffing onzer krijgsmacht.

Het spreekt van zelf, dat ik — waar die drie punten zoo'n ruim veld van opmerkingen aanbieden — slechts een greep kan doen uit al datgene, wat ons, vooral in den tegenwoordigen tijd, opgevallen is; en even verklaarbaar is het, dat ik mij daarbij in hoofdzaak zal bewegen op het terrein, waar ik persoonlijk indrukken heb opgedaan, al geldt veel, wat op de infanterie betrekking heeft, eveneens voor de andere wapens.

Ook omdat het tegenovergestelde in strijd met de waarheid en het karakter dezer Vereeniging zou zijn, zal ik natuurlijk niet het voetspoor van anderen volgen, die met woord en pen de tegenwoordige ernstige omstandigheden misbruiken, om een schril licht te werpen op den toestand, waarin volgens hun oordeel ons leger blijkt te verkeeren, en daarin aanleiding vinden, om slechts verwijten te doen

hooren. Zelfs al zouden deze niet geheel ongegrond zijn, zoo vermeen ik toch, dat het op die wijze wekken van verbittering, ergernis en wantrouwen getuigt van gebrek aan vaderlandsliefde, en dat die sprekers en schrijvers toonen niet te beseffen, dat het thans de plicht van ieder goed Nederlander is, om door opbouwen en niet door afbreken mede te werken, opdat nu en later onze krijgsmacht zooveel mogelijk gereed zij, om de taak te verrichten, waarvoor zij elk oogenblik gesteld kan worden.

Toen in den zomer van 1914 de thans reeds ruim dertig-maandige oorlog begon uit te breken, werd dan, als gevolg der in verband daarmee afgekondigde mobilisatie van ons leger, het raderwerk aan den gang gebracht, dat theoretisch in elkaar gezet was. Thans zou dus de practische uitvoerbaarheid der voorbereide maatregelen blijken, en tevens beoordeeld kunnen worden, of het mogelijk zou zijn onze krijgsmacht plotseling op oorlogsvoet te organiseeren overeenkomstig het daaromtrent geldend voorschrift, dat uit het tijdperk van het bewind van den minister COLIJN dagteekent.

Bij de in 1913 vastgestelde organisatiën was de overgang van den vredes- tot den oorlogstoestand gemakkelijker gemaakt dan bij de vorige het geval was: er behoeften niet meer zooveel nieuwe legeronderdeelen gevormd te worden, en ook was het aantal in geval van oorlog aan te stellen commandanten geringer.

Ondanks die verbetering hebben wij toch ook nu nog gezien, tot welke bezwaren dergelijke noodzakelijkheden leiden moeten. Nog is er veel geïmproviseerd moeten worden, wat een snelle mobilisatie slechts bemoeilijken kan. De talrijke, slechts in een oorlogsorganisatie voorkomende, functiën en commando's, en daartegenover het bestaan van verschillende inrichtingen, die uitsluitend in de vredesperiode in werking zijn, doch, zoodra deze ophoudt, het daarbij ingedeelde personeel beschikbaar stellen, zijn oorzaak, dat dit euvel niet geheel te ontgaan is. Doch wel moet er naar gestreefd worden, ten opzichte der aanvoering zoodanige maatregelen te nemen, dat, bij een plotselinge formatie van

het leger op oorlogsvoet, de hogere bevelhebbers zoowel als de lagere aanvoerders terstond beschikbaar en voldoende voorbereid zijn, om hun plaats in te nemen. Met andere woorden, de eerst in oorlogstijd optredende commandanten moeten, voor zoover mogelijk, reeds in vreedestijd aangewezen en daardoor in de gelegenheid geweest zijn, om zich volledig op de hoogte te stellen van de hun in de ure des gevaars wachtende taak.

In de eerste plaats geldt dit voor de hoogste militaire functie in oorlogstijd.

De kwestie van de aanwijzing van den Opperbevelhebber is verre van nieuw: ook in deze Vereeniging werd zij meermalen ter sprake gebracht. Doch beter dan vroeger kan zij thans een onderwerp van bespreking uitmaken, omdat ook ten aanzien van deze zoo hoogst belangrijke zaak de practijk aan het woord geweest is, en wel op een wijze, die m.i. ruimte laat voor eenige opmerkingen, in verband met de reeds genoemde wenschelijkheid, om het aantal inprovisaties in de oorlogsorganisatie zooveel mogelijk te beperken.

Bij Koninklijk Besluit van 31 Juli 1914, No. 100 werd tot Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht de opperofficier benoemd, die de functie bekleedde van Chef van den Generalen Staf. Die datum wijst, in verband met dien van de afkondiging der mobilisatie, op het feit, dat er geen langdurig overleg noodig is geweest omtrent de keuze van den voor dat commando te bestemmen persoon; hij geeft zelfs aanleiding tot het vermoeden, dat die benoeming reeds min of meer een uitgemaakte zaak was. Het ware naar mijn bescheiden meening te wenschen, dat dit vermoeden met de waarheid in overeenstemming was. En indien dit zoo is, dan kan de vraag gesteld worden, of de persoon dan wel diens militaire betrekking te voren aangewezen is geweest. Tenzij men het opperbevelhebberschap als een eerepost beschouwt — in welk geval de chef van den Generalen Staf de eigenlijke leiding der zaken in handen heeft — zal de keuze gegrond zijn, of althans moeten zijn, op de persoonlijke eigenschappen van den daarvoor bestemden persoon. Leeftijd en ancienniteit

mogen hierop geen invloed oefenen; mochten hieruit bezwaren voortkomen in verband met die van onder zijne bevelen komende officieren, dan kan hieraan tegemoet gekomen worden, door hem een hooger rang toe te kennen, wat trouwens als algemeene regel aanbeveling verdient, gelet op de hooge waardigheid van het oppercommando. Er valt, met het oog op de onloochebare capaciteits- en geschiktheidseischen, op zich zelf veel voor te zeggen, om den in vredestand in functie zijnden Chef van den Generalen Staf in geval van oorlog te bestemmen voor Opperbevelhebber, omdat hij krachtens zijne instructie geacht mag worden, volledig op de hoogte te zijn van de voor leger en vloot getroffen oorlogsvoorbereidingen. Doch het geval zou zich ook kunnen voordoen, dat door dezen functionaris niet in gelijke ruime mate aan die beide soorten van eischen voldaan wordt; b.v. dat zijne zeer groote bekwaamheden niet gepaard gaan met het bezit van bijzondere fysieke eigenschappen, en dat uit dat oogpunt de voorkeur gegeven wordt aan een der andere opperofficieren. In het feit, dat het wellicht in ons kleine leger practisch onuitvoerbaar zal zijn, om voor Chef van den Generalen Staf alleen dengene in aanmerking te brengen, die bij mobilisatie de aangewezen persoon voor het opperbevelhebberschap zou zijn, is dan ook een bezwaar gelegen tegen het stellen van den bovengenoemden vasten regel. Wel echter komt het mij noodzakelijk voor, om met de aanwijzing van den voor het meerbedoelde hooge commando bestemden persoon niet te wachten, totdat leger en vloot op oorlogsvoet gebracht worden.

Men stelle zich de eerste dagen der tegenwoordige mobilisatie maar eens anders voor, dan zij tot ons niet genoeg te loven geluk geweest zijn. Als de onderdeelen van ons veldleger onmiddellijk geconcentreerd, onze verdedigingsstellingen plotseling ten afweer in gereedheid gebracht, onze marineschepen onverwijd ter beveiliging uitgezonden hadden moeten worden: in één woord, indien op den in ons legergedenkboek voortaan historischen datum van 1 Augustus 1914 ons land het lot getroffen had, dat kort daarna aan België beschoren is geweest, hoe ontzettend zwaar zou dan de taak-

geweest zijn van den ongeveer terzelfder tijd benoemden opperbevelhebber; en zulks in verhoogde mate, indien deze èn door zijn vredesbetrekking, èn door onbekendheid met de voor hem weggelegde oorlogstaak, de gelegenheid gemist had, om zich tevoren op deze laatste voor te bereiden.

Om het even, of de thans plaats gehad hebbende benoeming reeds eerder in het geheim uitgemaakt, en de daarvoor in aanmerking gebrachte opperofficier daarmede op dezelfde wijze in kennis gesteld was, een feit is het, dat zij geleid heeft tot een belangrijke afwijking van het boekwerk, „dat als oorlogsorganisatiën aangehaald kan worden”: n.l. tot het onvervuld laten van de daardoor ontstane vacature in de betrekking van Chef van den Generalen Staf! Dat is naar mijne meening een bijzondere toestand.

Men trachte de hiertegen te opperen bedenkingen niet te ontzenuwen door een verwijzing naar het feit, dat de veelomvattende werkzaamheden aan het Hoofdkwartier thans toch ook zonder dien Chef verricht worden. Immers, wij verkeerden in vredes-oorlogstoestand; daardoor is dit bureau voor een taak gesteld, die in vele opzichten afwijkt van die, welke het zou hebben indien wij meêstreden; daarom ook verschilt zijn tegenwoordige samenstelling van het daaromtrent voorgeschrevene; en mede is dit oorzaak, dat de ontstentenis van den Chef van den Generalen Staf geen hinder geeft. Dit laatste zou echter nooit gegolden hebben in verschillende denkbare oorlogsgevallen, waarin de Opperbevelhebber van *Land- en Zeemacht* — ik druk op die woorden — zelf bij voorkeur zijn standplaats niet verlaten, doch allicht zijn voornaamsten raadsman naar een of ander punt afzenden zal.

Op grond van het voorgaande vermeen ik de wenschelijkheid te mogen uitspreken, om steeds reeds in vreedestijd gereed te zijn met de keuze van den Opperbevelhebber, daarmede althans den betrokkene bekend te maken, en voorts alle daaruit voortvloeiende commando-voorzieningen voorbereid te hebben.

Deze opvatting komt in hoofdzaak overeen met die, welke reeds jaren geleden in deze Vereeniging omtrent dit onder-

werp uitgesproken werd. Zoo de toenmalige Luitenant-Kolonel van den Generalen Staf SEYFFARDT, die in 1890 als zijne meening te kennen gaf, dat het bezwaar had, de betrekking van „algemeen leider der verdediging” in vredestijd door een generaal te doen bekleeden; doch dat de Chef van den Generalen Staf in dat tijdperk de algemeene leiding der grootere oefeningen moet hebben, en daarbij weten moet, dat de mogelijkheid bestaat, dat hij in oorlogstijd voor die functie zal worden aangewezen, evenals de Sous-Chef van dien Staf te voren in kennis gesteld moet worden met de kans, dat hij alsdan als chef daarvan zal moeten optreden. De Regeering — aldus die spreker — is dan nog vrij om, als het noodig wordt, tot algemeen leider der verdediging hem te benoemen, die haar op dat oogenblik het meest geschikt voorkomt. En de Heer W. F. POP, destijds Kapitein-Adjutant der Artillerie, oordeelde het 6 jaar later weliswaar evenmin gewenscht, reeds in vredestijd een opperbevelhebber te benoemen, doch was tevens van meening, dat in het kabinet van den Minister van Oorlog de opperofficier aangewezen moet zijn, die in geval van oorlog als opperbevelhebber zal optreden, en dat die aanwijzing zoodanig geregeld moet worden, dat bij mobilisatie de minst mogelijke wijzigingen in de hoogere commando's noodig zijn, terwijl den daartoe aangewezen persoon gelegenheid gegeven moet worden, om kennis te nemen van alles, wat hem in verband daarmee noodig kan zijn te weten.

Nadat in December 1915 in „*Het Vaderland*” de generaal STAAL o.a. tot de conclusie was gekomen, dat het opperbevelhebberschap aan den Koning moest worden opgedragen, werd deze eenige dagen later bestreden door een schrijver, uit wiens onderteekening X. X. opgemaakt zou kunnen worden, dat hij bijzonder onbekend wil blijven. Het is dus niet om het gezag van de persoonlijkheid van dezen, doch wel om den inhoud van dat artikel, dat ik ook dit hierbij vermelden wil. De beschouwingen, uitgaande van de noodzakelijkheid, om ook reeds in vredestijd de weermacht onder een zeer bekwaam militair als opperbevelhebber te stellen, acht ik in menig opzicht logisch. Deze opperofficier zou

belast moeten zijn met al wat verband houdt met 's lands defensie en met de samenwerking van land- en zeemacht, en onder zijne onmiddellijke bevelen de verschillende leger- en marine-autoriteiten moeten hebben, die thans direct onder de departementshoofden staan. Deze laatsten zijn volgens den schrijver politieke personen, ter verzekering der samenwerking met de Staten-Generaal, doch hebben niet de leiding der zaken in handen. Een dergelijke regeling geeft zeker den grootst mogelijken waarborg, dat de opperbevelhebber bij het intreden van den oorlogstoestand alles voorbereid heeft, en zich niet eerst dan daarin behoeft te gaan inwerken.

Met een grooten sprong kom ik van den hoogsten op den laagsten officiersrang.

De ten opzichte der jongste organisatiën geopperde vrees, dat de voorziening in de behoefte aan onderaanvoerders teleurstelling op zou leveren, is tijdens de huidige mobilisatie niet ongegrond gebleken, en heeft het noodzakelijk gemaakt, maatregelen te treffen, om hieraan tegemoet te komen. Het buitengewoon groot aantal reserve-officieren, dat sedert haar afkondiging bij de infanterie en bij de artillerie benoemd is geworden, terwijl bovendien bijkans 100 gepensioneerde, benevens tal van non-actieve en Indische officieren in onze gelederen hebben plaats genomen, is in dat opzicht welsprekend.

De aanwezigheid van slechts één luitenant per compagnie leidde reeds in vreedstijd tot praktische bezwaren, waaraan men trachtte tegemoet te komen door aanhoudende omwisselingen en overplaatsingen. Dit is inderdaad echter een nadeel, in de eerste plaats voor den betrokkene zelf, die zich telkens weer naar de inzichten van een anderen chef moet schikken, en wiens ijver en lust er onder lijden moeten, als hij plotseling een hem opgelegde taak overgeven moet, om een andere te aanvaarden. Doch ook de compagnies-commandant ondervindt groote moeilijkheden bij het voeren van zijn commando, indien hij daarbij niet rekenen kan op de medewerking van één en denzelfden officier, dien hij in zijn geest heeft opgeleid.

Het ligt echter voor de hand, dat bij mobiliseering van

het leger deze toestand nog bedenkelijker gevolgen moet hebben; en dit is thans dan ook gebleken. Er zijn in de eerste mobilisatiedagen en ook later in dat tijdperk tal van functiën te vervullen, waarvoor luitenants aangewezen zijn. Dezen worden dus van hunne compagnieën weggenomen, met dit gevolg, dat bij vele dezer laatste, de drie in de oorlogsorganisatie vastgestelde compagnies-luitenantsplaatsen alle bezet worden door verlofsofficieren en vaandrags. Dit moge naar den wensch van sommigen zijn, die op theoretische gronden en dikwerf ondanks het feit, dat zij als leeken niet tot de meest bevoegde beoordeelaars gerekend kunnen worden, een encadreering van het leger met militie- en reservepersoneel voorstaan, doch zij, die thans beter dan ooit te voren hunne opinie op de practijk vermogen te gronden, kunnen uit tal van voorbeelden aantoonen, dat die niet-beroeps-militairen in het algemeen niet in staat waren, de onbezette officiersplaatsen in te nemen.

De minister COLIJN, zal vermoedelijk bij de vaststelling der van hem afkomstige vredesorganisatie niet gerekend hebben op deze onttrekking der luitenants aan hun gewonen dienst, waardoor maar al te duidelijk gebleken is, dat met één luitenant per compagnie niet volstaan kan worden. Een feit is het, dat vooral bij den aanvang der mobilisatie ten gevolge van dien toestand de taak der kapiteins aanmerkelijk verzwaard is, toen zij plotseling in den hun ten eenenmale vreemden toestand geplaatst werden, om alle lichten gelijktijdig onder de wapenen te zien komen. Al is alles nog zoo goed voorbereid, dan is er op dat tijdstip zóóveel te doen ten opzichte van de voorziening in huisvesting, verpleging en kleeding en van de oogenblikkelijke gevechtsvaardigmaking — waaronder ik mede rangschik de te houden inspectiën en oefeningen — dat slechts door de mogelijkheid van verdeling van arbeid de betrokken commandant aan zijne desbetreffende verplichtingen kan voldoen. Alweder voeg ik hieraan toe, dat het niet tot een concentratie is behoeven te komen; daardoor is het den hierbedoelden chefs mogelijk geweest, door persoonlijke, rustelooze toewijding hun onderdeel geleidelijk in orde te brengen. Hadden

wij echter op eenzelfde gunstig verloop kunnen wijzen, als het leger terstond te velde had moeten trekken? Niemand zal in alle oprechtheid die vraag toestemmend durven beantwoorden.

Ook nog op dit oogenblik worden bij het toezicht, de diensten en oefeningen groote bezwaren ondervonden van het feit, dat de overgrootste meerderheid der luitenants-plaatsen ingenomen wordt door jeugdige, onervaren, in korten tijd opgeleide officieren, die, doordat zij zelven nog zooveel te leeren hebben, het werk hunner commandanten allerminst verlichten, zooals toch zoo gewenscht is in verband met den voortdurenden, veel omvattenden bureau-arbeid van dezen. De hieruit voortvloeiende nadeelen worden vooral gevoeld bij de depot-bataljons — waarover straks — en bij de verschillende reserve-formatiën, waarbij hoofdzakelijk officieren, als hierboven bedoeld, voor de recruten oefeningen en opleidingen beschikbaar zijn, terwijl meer dan 200 luitenants, waaronder 35 reserve-officieren zelfs met het commando over een compagnie belast zijn. Het aantal verlofsofficieren, dat sedert het begin der mobilisatie is benoemd, bedraagt reeds meer dan 1900, terwijl bovendien thans nog 150 vaandrigs aanwezig zijn.

Door het groot aantal aanstellingen tot officier is de organieke sterkte aan luitenants bij de regimenten aanwezig. Het behoeft later dus geen bezwaar op te leveren, om door de jaarlijks bijkomende beroepsofficieren, aangevuld door reserve- en militie-luitenants, dien toestand te laten voortduren. Als wij dus alleen op de getallen letten, zouden wij met gerustheid de toekomst tegemoet kunnen gaan. Doch daarmee is de *goede* aanvoering nog niet verzekerd; en daar komt het toch op aan.

Indien zij, die op een dienstitijd als officier van meer dan één tiental jaren mogen terugzien, zich weder in gedachten verplaatsen naar vroegeren tijd, zullen zij tot de erkenning komen, dat er bij hen in meer of mindere mate een evolutie in hunne opvattingen heeft plaats gehad. Aanvankelijk gevoelt men weinig sympathie voor stelsels, die afwijken van dat, waarin men zelf opgeleid is. Doch naarmate men meer

gewend raakt met den nieuwen toestand, en beter doordrongen wordt van de bedoeling der desbetreffende voorschriften, kost het minder moeite om de aangegeven nieuwe richting te volgen. Ik denk daarbij b.v. aan hen — en ik rangschik mijzelf daaronder — die gevormd zijn in de zoogenaamde stramme lijn, en die slechts noode deze los lieten en zich voegden naar de nieuwere inzichten, die het militair-vormelijke plaats deden maken voor een zekere vrijheid, en meer aandacht vroegen voor het doel dan voor de daartoe voerende middelen.

Ditzelfde geldt ook voor het instituut van verlofsofficieren en -kader. Velen gevoelden aanvankelijk weinig sympathie voor categoriën van meerderen, die door een bevoorrechte opleiding in veel korter tijd dan de beroepsmilitairen een rang deelachtig konden worden; en de tijd ligt nog niet ver achter ons, waarin de kameraadschappelijke omgang onder de op verschillende wijze gevormde officieren van denzelfden rang daarop afstuitte. Allengs is de noodzakelijkheid meer algemeen erkend van een aanvulling der verschillende rangen op andere wijze dan door opleiding van beroepsmilitairen. In de vredesorganisatie is geen plaats voor het groot aantal aanvoerders, vooral van lageren rang, dat in het op voet van oorlog gebrachte leger noodig is. Zij moeten uit de militie en, voor zooveel noodig, uit de reserve gevonden worden.

De tot nog toe ten opzichte van de hoedanigheden der reserve-aanvoerders opgedane ondervinding kan niet *onverdeeld* gunstig genoemd worden. De oorzaak daarvan moet naar mijne meening voor een groot deel gezocht worden in het feit, dat bij de keuze der niet tot het vaste leger behorende officieren en onderofficieren eerst rekening gehouden wordt met hunne desbetreffende wenschen, en daarna met hunne geschiktheid. Dit kon, althans bij de militie, anders zijn, omdat daarbij de persoonlijke dienstplicht het toch immers mogelijk gemaakt heeft, om hieruit het personeel te *kieszen*, dat voor het bekleeden van een rang noodig is. Het Reservekader berust daarentegen op het stelsel van vrijwillige dienstneming en geeft dus, behalve

de onzekerheid of het 't vereischte aantal aanvoerders op zal leveren, bovendien onvoldoenden waarborg omtrent hunne militaire bruikbaarheid. Immers, de lust om daarbij dienst te nemen is in den regel niet het gevolg van bijzondere vaderlandslievende of militaire deugden, doch van het streven, om de vervulling van den dienstplicht met de behartiging van particuliere belangen zooveel mogelijk in overeenstemming te brengen.

De laatste maanden vooral hebben ons duidelijk geleerd, hoe noodzakelijk kaderplicht, ook ten opzichte der officieren, is, en welke nadeelige gevolgen het stelsel van aanmelding voor bevordering heeft.

Wie onzer heeft niet die tallooze jongelieden opgemerkt, die op grond van hun stand en burgerpositie als aangewezen zijn voor aanvoerders, en zich nochtans niet schamen, in het leger plaats te nemen onder meerderen, die in de maatschappij lager staan dan zij! Wij zien ze in onze societeiten, op hunne kantoren en in hun familiekring, de mannen, wien het eervolle militaire kleed, dat zij dragen, niet tot eer strekt, omdat het — zonder sterren, vaak zelfs zonder streepen — getuigt van gemakzucht, onverschilligheid en gemis van het juiste besef van eigenwaarde, van ontstentenis ook — en dit vooral doet in het tegenwoordige mobilisatie-tijdperk pijnlijk aan — van een juiste opvatting van plicht tegenover Koningin en Vaderland.

De nadeelen van onvoldoende encadreering zijn van verschillende aard. In de eerste plaats betreffen deze de op de meerderen rustende taak als aanvoerder en onderwijzer.

Naast den algemeenen eisch, die voor elke gemeenschap, elk gedeelte der samenleving, in één woord voor de geheele maatschappij geldt, n.l. dat een goede gang van zaken slechts dan verzekerd is, als de leiding in bevoegde handen berust, moet voor het leger nog aan bijzondere eischen voldaan worden, die verband houden met samenstelling en vorming der levende strijdkrachten, met den volksaard en met den zich onmiskenbaar algemeen ontwikkelenden geest.

In het tijdperk van den niet-persoonlijken dienstplicht —

onzaliger nagedachtenis — werd deze slechts vervuld door onbemiddelden: zij, die zich de uitgave van het stellen van een plaatsvervanger niet konden veroorloven, en zij, die de positie van remplaçant verkozen boven een burger ambacht of -betrekking. Het aantal dergenen, die als vrijwilliger in dienst kwamen met de bedoeling, om later officier te worden, verminderde allengs. Een en ander was oorzaak, dat het intellect slechts spaarzaam vertegenwoordigd was in de geleerden. De wijze van opleiding was daarmede in overeenstemming: aan het waarom werd weinig aandacht geschonken; en iedere soldaat was een automatisch gevormd onderdeelje van een groote machine, die door haar gelijkmatige werking het oog bekoorde, maar toch slechts een werktuig was, waarin ook de onderaanvoerders als rondsels medewerkten, om de kleinere radertjes in beweging te brengen.

Sedert zijn de toestanden veranderd: de grondwettelijke plicht, om tot de verdediging van het Vaderland mede te werken, kan niet meer voor geld op anderen overgedragen worden. Daardoor staan rijk en arm, meer en minder ontwikkelden naast elkaar in het gelid; ook het Reservekader heeft de meer gegoeden met het militaire leven kennis doen maken. Met die wijziging van het militair gehalte heeft een verandering van het oefeningsstelsel gelijken tred gehouden: de individueele opleiding stelt aan het oordeel en denkvermogen der manschappen eischen, die vroeger zich niet voordeden. Met die beide omstandigheden moet bij de keuze en vorming der onderwijzers rekening gehouden worden. In plaats van drilmeesters, moeten dezen thans opvoeders zijn, en om die reden in alle opzichten boven hunne leerlingen staan. Zij moeten echter tevens als aanvoerders kunnen optreden, en daartoe gaven van hoofd en hart hebben, waardoor hunne ondergeschikten werkelijk meerderen in hen zien.

In welke dezer hoedanigheden zij gebezigd worden, steeds moeten zij ook blijk geven van geschiktheid, om de discipline te kunnen handhaven; en dit is alleen mogelijk, indien zij zelve daarvan een juist begrip bezitten.

De tijd is voorbij, dat het bestaan dier tucht voornamelijk

bleek uit den toon van commandeeren, uit een zekere onge-
naakbaarheid en barschheid van de zijde der meerderen, en
uit automatische bewegingen en slaafsche onderworpenheid
bij de minderen. De meer ontwikkelde militieplichtigen
spotten met een dergelijk optreden; bovendien zijn streng-
militaire vormen in het algemeen niet in overeenstemming
met den volksgeest.

Ook in het militaire huisgezin komen de kinderen het
best terecht, als zij onder verstandige leiding staan, en van
hunne opvoeders een goed voorbeeld krijgen. De bepaling
dat het verlofskader, waaronder ook de officieren gerekend
worden, niet voor onderwijzers doch uitsluitend voor aan-
voerders bestemd is, wekt het vermoeden, dat men daarvan
in vorenstaand opzicht geen groote verwachtingen koesterde.
De ondervinding brengt ons echter tot andere opvattingen.
Afgescheiden nog van het feit, dat deze beperking van de
door dit kader te verleenen diensten bij het heerschend
gebrek aan beroepskader in de practijk niet gehandhaafd
kan worden, zooals herhaaldelijk en vooral in den tegen-
woordigen tijd gebleken is, vermeen ik dat een dergelijk
bindend voorschrift ook uit ander oogpunt niet te verdedigen
is. Een rang geeft recht op het voeren van het daaraan
verbonden commando; doch voor den onderwijzer, opleider
en opvoeder komt het uitsluitend op de geschiktheid daar-
voor aan. Bij de gymnastiek plaats ik voor een klasse liever
een milicien, die in het burgerleven daarbij onderricht heeft
gegeven, dan een sergeant en zelfs een luitenant, die het
desbetreffend voorschrift misschien op kan dreunen, doch
het juiste begrip omtrent het doel der ontwikkeling van de
verschillende spiergroepen mist. Een onderofficier, die aan-
slagoefeningen door 10 man tegelijk op regelmatig tellen
laat uitvoeren, hen daarna op de plaats rust laat staan, en
dan weer op dezelfde wijze begint, en dit zoo laat voort-
duren, totdat een uur verstreken is, staat als onderwijzer
verre ten achter bij ieder ander, ongeacht diens rang, die
bij zijn mannen den lust weet op te wekken, om schiet-
vaardigheid te verkrijgen. Die goede onderwijzers, in deze
voorbeelden bedoeld, *kunnen* bij het verlofskader gevonden

worden; en in dat geval moet het niet bepaaldelijk verboden zijn, hen als zoodanig te gebruiken. *In den regel* en in gewone tijden zullen de uit de beroepsmilitairen gevormde meerderen door hun langer verblijf onder de wapenen en den duur hunner eigen opleiding meer practische kennis en routine in den omgang met minderen hebben dan zij, die periodiek de militaire uniform dragen. Net zoowel als er echter onder de eersten gevonden worden, die hun rang hoofdzakelijk aan theoretische kennis te danken hebben, doch in hun practisch optreden blijk geven van linkschheid, zijn er onder de laatsten, die niet alleen als aanvoerder, doch ook als instructeur en opleider zeer bruikbaar zijn. Tegenover helaas talrijke bewijzen van onvoldoende geschiktheid van verlofsofficieren en onderofficieren voor hunne functie, kan mijne ondervinding ook van voorbeelden spreken, waarbij dezen door vlotheid, handigheid en gezonde disciplinaire opvattingen zich gunstig onderscheiden zelfs boven menigeen hunner beroepscollega's. Aan hen zal niemand den toegekenden rang misgunnen, omdat zij dien met eere vervullen. Waar onder de militie dergelijke krachten schuilen, moet daarvan gebruik gemaakt worden, om voorgangers te vormen voor hen, die bruikbare soldaten moeten worden. Had men dat vroeger gedaan, en thans nog kunnen doen, dan had men niet tijdens het tegenwoordig mobilisatietijdperk, om het vereischte aantal aanvoerders te krijgen, zooveel officieren behoeven aan te stellen, die als zoodanig slechts matig voldoen, en als onderwijzer en opvoeder weinig geschiktheid betoonen.

Een ander nadeel van een dusdanige encadreering is gelegen in den ongunstigen invloed, dien deze op den geest in het leger heeft: een zaak van het grootste belang, omdat daardoor de waarde wellicht nog meer bepaald wordt dan door de geoefendheid van den troep.

Het is een onderwerp, waarover met een zekere voorliefde door iedereen een oordeel uitgesproken of geschreven wordt, dat dan in den regel berust op een enkel feit. Een plaatselijk tot uiting gekomen ontevredenheid, een lange lijst van krijgsraadzaken, ja zelfs waargenomen individueele misdra-

gingen worden maar al te grif aangegrepen tot staving van de onrustbarende klinkende uitspraak, dat het toch maar treurig gesteld is met dien geest. Afgescheiden van het afkeurenswaardige — vooral in den tegenwoordigen tijd — van een dergelijke openlijke bewering, waarvan een gedeelte der Pers zich zoo gaarne tot spreekbuis maakt, is zij bovendien zoo lichtvaardig, ook omdat men stemming en geest, m.i. ten onrechte, als synoniemen beschouwt. Indien de eerste hier en daar in dezen tijd te wenschen overlaat, verlieze men toch niet de exceptioneele omstandigheden uit het oog, waarin wij verkeeren. Tegenover een dienstvervulling door een klein gedeelte der militie, in gewone tijden over dagen en weken, hoogstens over maanden loopende, staat thans het onder de wapenen zijn van onze geheele krijgsmacht — met inbegrip van de landweer en aangevuld door een steeds toenemend gedeelte van den landstorm — gedurende maanden en voor velen zelfs reeds ruim 2½ jaar. Men bedenke, wat dit zeggen wil voor al die mannen in de kracht van hun leven, wier zaken verlopen, wier vakopleiding en studie onderbroken zijn geworden, wier gezinnen hun moreelen en financiële steun moeten missen. Daar komt bij, dat zij veelal de noodzakelijkheid hunner opkomst zooal niet betwijfelen, dan toch niet beseffen; dat hunne oefeningen vaak eentonig, hunne diensten dikwijls weinig aantrekkelijk zijn. Is het dan, *uit dat oogpunt beschouwd*, zoo geheel onbegrijpelijk te noemen, dat er zich bij enkelen nu en dan een gevoel van wrevel openbaart, dat allicht een collectief karakter aanneemt bij onderdeelen, die uit oudere manschappen bestaan, of wel uit een streek komen, waar ontevredenheid en vatbaarheid voor opruiende denkbeelden tot de volkseigenschappen behooren? Moet het — *alweder van hun standpunt gezien* — verwondering wekken, dat het verlangen naar bedrijf en gezin enkelen tot ongeoorloofde verwijdering brengt? Is het billijk om in het algemeen den geest slecht te noemen, als er een enkele maal daden van insubordinatie gepleegd worden tegenover meerderen, te meer, waar dezen niet zelden beneden de waardigheid van hun rang handelen? Men kan toch onmogelijk eerbied verlangen

tegenover een korporaal — ik kom op dien rang nader terug — die den vorigen avond in abnormalen toestand zijn legerstede tusschen die zijner manschappen trachtte te bereiken; tegenover een sergeant, die de stilzwijgendheid zijner onderhoorigen inroept, opdat een door hem begane tekortkoming niet ontdekt worde; tegenover een officier, wiens onvoldoende bruikbaarheid, gebrek aan kennis en gemis aan handigheid ook voor zijne minderen duidelijk waarneembaar zijn!

Ik weet, omdat ik het meermalen zelf gezien en van anderen gehoord heb, dat onze soldaten alles doen, als zij onder krachtige, kundige en tactvolle leiding staan, hetzij dat deze van den laagst gegraduateerde of van den hoogsten commandant uitgaat. Men zal het toch niet aan de manschappen willen wijten, als in eenzelfde regiment, bataljon of compagnie het eene onderdeel zich in deze gunstig onderscheidt boven het andere? Het ontkennend antwoord wordt toegelicht door de niet genoeg te erkennen juistheid der uitspraak: „le commandant c'est la troupe”. Ik ben vast overtuigd, dat ook onze soldaten, als de ure des gevaars voor ons land aanbrak, van dezelfde krijgsmansdeugden blijk zouden geven als die duizenden strijders op verschillende punten van ons werelddeel toonen te bezitten. Op grond daarvan beweert ik, dat men niet het recht heeft van een minder goeden *geest* in ons leger te spreken, omdat de *stemming* nu en dan en bij enkelen der groote massa wel eens te wenschen overlaat. Doch ook dit laatste moet zooveel mogelijk vermeden worden, omdat dit zou kunnen leiden tot een slechten geest. Dat is de plicht van alle meedoren, en daarom moeten daarvoor alleen dezulken bestemd worden, wier karaktereigenschappen het vertrouwen wettigen, dat zij in staat zijn dien te vervullen.

Indien dit laatste, bepaaldelijk bij de aanstelling van verlofs-officieren, in het oog gehouden werd, zou dit niet alleen gunstig op den geest hunner ondergeschikten maar ook op dien hunner beroepscollega's werken, wat op grond van hetgeen ik zoo even zeide, de legerwaarde slechts verhoogen kan.

De tegenzin, die aanvankelijk bij den beroepsofficier tegen den verlofsluitenant bestond, moge allengs eenigszins verminderd zijn, naarmate de noodzakelijkheid van reserve- en militieaanvoerders meer en meer erkend werd, en zelfs opgehouden zijn ten opzichte van hen, die in alle opzichten een waardige plaats vervullen in het officierskorps, toch zou men aan de waarheid te kort doen, als men van algemeene sympathie voor die tijdelijke collega's wilde spreken. Het verschijnsel is niet geheel onverklaarbaar. Indien iemand een positie bekleedt, die hij slechts na ernstige studie van enkele jaren heeft kunnen bereiken, is het — zooals ik reeds zeide — niet aangenaam voor zijn gevoel, als hij voor anderen de gelegenheid opengesteld ziet, om na een korte en minder grondige opleiding zich eenzelfde, zij het in gewone tijden slechts tijdelijke, plaats te verwerven.

Toen het Reservekader de eerste officieren afleverde, waren dezen althans nog kenbaar door een verschil in de uniform. De uit de militia voortgekomen officieren hebben echter reeds van het begin af geen bijzonder kenmerk gedragen, wat, in verband met de reeds door mij besproken eigen aanmelding, begrijpelijkerwijze somtijds aanleiding gaf tot gewaarwordingen, die voor het prestige van den beroepsofficier niet bevorderlijk waren. De aanvankelijk nog weinig gevoelde bezwaren zijn echter toegenomen in den loop der jaren, toen de bevorderingskwestie er in betrokken werd. Daardoor waren het niet alleen tijdelijke ranggenooten, die men naast zich zag, maar kon de beroepsluitenant met zijn veeljarige opleiding en onafgebroken dienstdtijd onder de bevelen komen van een verlofsofficier, die van burger in nauwelijks één jaar tijd dien rang verkregen had, en daarin slechts nu en dan eenige weken opgetreden was. Nog onlangs werd in een brochure gewezen op de hierin ten opzichte der beroepsofficieren gelegen onbillijkheid. Het betoog zal velen niet ongegrond voorkomen. Toch acht ik het bezwaarlijk, op den reeds zoovele jaren bewandelden weg terug te keeren, of door de thans zich daarop bevindenden een andere richting te doen inslaan dan zij, die hen er reeds een eind op vóór zijn. Doch wel vermeen ik, dat in het voorgaande wederom

een argument gelegen is voor mijn beweren, dat men zelfs bij een quantitatief noodzakelijke aanvulling in den officiersrang vast moet houden aan strenge eischen, opdat de reserve- en militie-officieren niet alleen in hun uiterlijk niet van hunne beroepscollega's te onderscheiden zijn, doch ook wat kennis, routine en beschaving betreft, bij dezen zoo min mogelijk ten achter staan. Men ontneme den militairen stand, en bepaaldelijk den officieren, niet het aanzien, dat — zooals in spannende oogenblikken gebleken is — nog steeds hun deel is. In het andere geval loopt men gevaar, dat de lust, om de officiersloopbaan te kiezen en te vervolgen, meer en meer zal gaan ontbreken in de maatschappelijke kringen, waarin hij vroeger voorkwam. De met het vorenstaande in nauw verband staande mogelijkheid voor verlofs-officieren, om beroepsofficier te worden, zal ik straks gelegenheid hebben om ter sprake te brengen.

Ten slotte verzet zich de noodzakelijkheid der handhaving van een gezonde discipline tegen lichtvaardigheid bij de aanstelling van officieren.

Het is een onloochenbaar en in de geheele wereld waarneembaar feit, dat er op sociaal gebied een evolutie plaats heeft, die men slechts te vergeefs zou kunnen trachten te onderdrukken, en die zich openbaart in een streven, om het boven zich geplaatste gezag geheel of gedeeltelijk in eigen handen over te brengen. De persoonlijke dienstplicht brengt ook de voorstanders dier richting in het leger, welks kracht juist berust op de handhaving van dat gezag. Dit is echter alleen dan mogelijk, als het door de ondergeschikten erkend wordt en vertrouwen bij hen wekt: alweder een reden, om het niet in elke hand te leggen, die daartoe uitgestoken wordt, doch het slechts toe te kennen aan hen, die rekening weten te houden met den hoven bedoelden, zich algemeen ontwikkelenden geest. Deze laatste is het, die sommige nieuwsbladen hun kolommen bereidwillig doet openstellen voor het luchten van militaire grieven; hij is het ook, die politieke voorgangers met niet minder voorliefde aan de in het leger opgedane ergernissen ruchtbaarheid doet geven. Wij keuren dat af, omdat zoowel het een als het ander tot

ondermijning van het gezag leidt en dus het leger benadeelt. Doch laten wij toch niet vergeten, dat die klachten, voor zoover zij niet ongegrond zijn, veel verminderd zouden kunnen worden, als alle met rang bekleeden blijk gaven doordrongen te zijn van hun verplichting, om het daaraan verbonden gezag niet alleen krachtig, maar vooral ook rechtvaardig te handhaven.

Ofschoon ik bij het voorgaande hoofdzakelijk het oog had op hen, die in den ernstigen tijd, dien wij doorleven, in zoo grooten getale tot den officiersrang bevorderd zijn, betreft het allen, die op eenigerlei wijze met gezag bekleed zijn. Ik heb getracht, nog eens te doen uitkomen, dat het een gebiedende eisch is, om de grootst mogelijke zorg te wijden aan de deugdelijke voorziening in de behoefte aan kader zoowel van hooger als lageren rang, en dat het daarbij nog meer op de vorming dan op de opleiding aankomt. Deze laatste stuurt te veel aan op het voldoen aan examen-eischen, terwijl de eerste het aankweken van alle eigenschappen beoogt, waarover een goed meerdere tegenwoordig moet kunnen beschikken.

Het is reeds jaren geleden — want het dagteekent uit den tijd, dat ik nog een werkzaam aandeel nam aan opleiding en examens van kader — dat ik de aandacht meende te moeten vestigen op de nadeelen, die deze laatste met zich medebrengen. Zij worden teweeggebracht door de te beslissende rol, die daarbij aan het toeval toegekend wordt, in verband met het doorgaans groot aantal examinandi en den daarentegen beperkten tijd, die voor het onderzoek beschikbaar is. Op grond daarvan bepleitte ik toen de wenschelijkheid, om grooter gewicht in de schaal te doen leggen door het oordeel der betrokken chefs over hunne voor bevordering in aanmerking komende onderhoorigen. Sedert dien is er reeds veel in dat opzicht ten goede veranderd; doch tevens zijn de aan het kader te stellen eischen toegenomen, met name wat de boven besproken karaktereigenschappen betreft. Daardoor komt het m.i. er nog meer dan vroeger op aan, om die beoordeeling hooger te stellen dan een uitspraak, die door

een examen-commissie dikwijls slechts gegrond kan worden op de min of meer goede beantwoording van een enkele vraag. Ik gebruikte hierboven opzettelijk het meervoudig woord „chefs”, omdat ik in den loop der jaren tot het besef ben gekomen, dat — in verband met de mogelijkheid van het bestaan van een vooroordeel — de belangen van den betrokkene, wie het ook zij, ernstig in gevaar gebracht kunnen worden bij een stelsel, waarbij de beslissing over iemands lot bij één persoon berust. Bij het lagere kader is het bovendien niet te verwachten, b.v. van een compagnies-commandant, dat deze bij zijne vele werkzaamheden de gelegenheid gehad heeft, al zijne minderen zóó grondig te leeren kennen, dat zijn persoonlijk oordeel inderdaad in alle opzichten juist en billijk is. Daarom moet ook rekening gehouden worden met dat van andere meerderen van den adspirant: bij de compagnie, van de luitenants en het kader, voor zoover dezen bevoegd zijn, om na te gaan, aan welke eischen van intellect en karakter voldaan moet worden.

Men begrijpe mij goed: ik verwerp niet den eisch van kennis der reglementen en voorschriften, en wensch, in verband daarmee, evenmin opleidingen en examens te doen vervallen, doch heb slechts willen betoogen, dat — gelet op de verplichtingen, waaraan een goed meerdere tegenwoordig moet voldoen — daarnaast de vorming en een desbetreffende beoordeeling van nog grooter belang zijn. Voor die *opleiding* zijn onderwijzers noodig, die op de hoogte zijn van hetgeen geleerd moet worden; voor de *vorming* is de practijk de beste leermeesteres. Door haar alleen leert men, hoe men de minderen moet voorgaan en met hen behoort om te gaan.

Ik erken echter, dat het bevorderen, hoofdzakelijk op grond van rapporten, ook een groot bezwaar met zich mede brengt, n.l. de ongelijkheid van opvatting bij de verschillende commandanten omtrent de eischen, waaraan voldaan moet worden, zelfs al worden deze voor het geheele wapen vastgesteld en omschreven: een bezwaar dat slechts tot onbillijkheid leiden kan. Aangezien het voortkomt uit de bij de verschillende individuen uiteenlopende karaktereigenschappen, is het niet te ontgaan; trouwens, zoodra er meer

dan één examencommissie voor een zelfden rang noodig is — zooals voor de bevordering bij het onderofficierskader — geldt het evenzeer voor hare beslissingen. Goedigheid — een eigenschap, ontstaande uit de vermenging van goedheid met zwakheid — heeft b.v. maar al te dikwijls ten gevolge, dat het persoonlijk belang van den betrokkene boven dat van het leger gaat, waardoor de goede aanvoering in gevaar gebracht wordt. Als de muren der militaire bureaux en de kamerwanden in de woningen der verschillende chefs konden spreken, zouden zij, alle zonder uitzondering, kunnen gewagen van bezoeken van personen van beiderlei kunne, die een goed woord komen doen voor een protégé van zich zelf of zelfs van een ander. Dan wordt er groote vastheid van karakter vereischt, om door een weigering zich aan het gevaar van verbreking eener goede verstandhouding of verlies van sympathie bloot te stellen. Op die wijze is het niet onmogelijk, dat onderscheidingsteekenen terecht komen op jassen, waarop zij nog niet thuis behooren. Dan is de betrokkene gebaat, doch het leger geschaad!

De groote beteekenis, die voor alle rangen de practijk heeft, brengt mij van zelf tot het nadeel, dat naar mijne meening aan de militaire scholen, zooals b.v. die voor verlofsofficieren, in den regel verbonden is.

Ongetwijfeld bieden zij de gelegenheid, om de grootst mogelijke zorg te wijden aan de vermeerdering van kennis, doordat het wegens zijn bijzondere geschiktheid daarvoor bestemde personeel zich uitsluitend aan die taak behoeft te wijden. Ook geeft die centralisatie een waarborg voor het aanleggen van een gelijken maatstaf van beoordeeling, wat uit billijkheidsoogpunt inderdaad slechts instemming kan vinden. Daartegenover staat echter het bezwaar, dat in den regel aan de bevordering der practische geschiktheid niet voldoende aandacht geschonken kan worden,¹⁾ en zulks in

¹⁾ Aan de erkenning van het bestaan dezer schaduwzijde zal vermoedelijk de indertijd gemaakte bepaling ook wel te danken zijn geweest, dat de cadetten der Koninklijke Militaire Academie jaarlijks bij hun wapen gedetacheerd moeten worden, wat aan hunne latere bruikbaarheid als officier zoo zeer ten goede is gekomen.

hoogere mate naar gelang het aantal leerlingen grooter is. Daarom geldt dit — wat de genoemde scholen betreft — niet zoo zeer voor de andere wapens dan wel voor de infanterie, waarbij van 1 Februari 1915 tot Januari 1917 in 100 cursussen ongeveer 2000 vaandrags opgeleid zijn!

Evenals aan elke wetenschap hecht ik groote waarde aan die op militair gebied, omdat de beoefening daarvan het denkvermogen ontwikkelt en de basis vormt, waarop later bij het handelen voortgebouwd moet worden. Dit laatste zelf leert men echter niet uit de boeken, doch alleen door het doen. Het valt dan ook niet te ontkennen, dat de thans door ons doorleefd wordende legerperiode althans deze goede zijde heeft, dat de praktische bruikbaarheid in alle rangen merkbaar vermeerderd wordt, terwijl daardoor de geschiktheid voor bevordering veel beter beoordeeld kan worden dan in gewone tijden, waarbij hoofdzakelijk de theoretische kennis den doorslag moet geven.

Ik acht dit vooral ook van groote beteekenis voor de hoogere rangen. De langdurige vrede-toestand, waarin wij ons hebben mogen verheugen, en de geringe sterkte der in gewone tijden onder de wapenen zijnde troepen, die slechts gedurende enkele weken per jaar eenige uitbreiding ondergaat, zijn oorzaak geweest, dat vóór dezen oorlog de gelegenheid, om van praktische geschiktheid in den bekleed wordenden rang blijk te geven, slechts voor de subalterne officieren, en dan nog alleen in beperkte mate, sprake geweest is. Een bataljonscommandant kon van geluk spreken, als hij in omstandigheden verkeerde, waardoor hij een enkele maal, door samenvoeging van onderdeelen, de helft van de sterkte der macht onder zijne bevelen kon krijgen, waarover hij bestemd is in oorlogstijd het commando te voeren. Voor de hoogere aanvoerders was zelfs dat nooit weggelegd; en roode, witte en blauwe vlaggen, ter aanduiding van een deel onzer nationale macht, stelden hooge eischen aan het voorstellingsvermogen van deelnemers en toeschouwers bij de verschillende oefeningen, en leidden niet zelden tot verklaarbare mistastingen. Nog nadeeliger was de toestand voor hen, die niet eens op die wijze hun bruikbaarheid op het terrein vermochten te ontwikkelen.

Wij waren daar allengs aan gewend geraakt, en het als van zelf sprekend gaan beschouwen, dat de hoogere leiding van troepen zonder deze laatste, hetzij op de kaart, hetzij op het terrein beoefend werd.

Deze omstandigheden, die men betreuren doch niet afkeuren kan, omdat zij onvermijdelijk zijn, komen vooral ten nadeele der vorming van hoogere aanvoerders. Eigenlijk bestaat deze dan ook niet bij ons, of behoort zij althans tot de hooge uitzonderingen. Wat men oefeningen noemt, zijn inderdaad doorgaans examens. Evenwel, geen regel zonder uitzondering: ik zou te kort doen aan de waardeering, die ik in dit opzicht voor enkele chefs gevoeld heb, als ik niet tevens vermeldde, dat er ook eenigen zijn, die toonen te begrijpen, dat het een onrechtvaardigheid is, om van iemand te verlangen, dat hij aan de eischen voor een rang voldoet, zonder dat hem zulks eerst geleerd is. Ik heb hoofdofficieren gekend, die hunne onderhoorige officieren de vruchten lieten plukken van hun superioriteit als kundig militair en als aanvoerder, en hen onderwezen en opleidden, en *daarna* beoordeelden, welke resultaten zij daarmede bereikt hadden. Zoo moest het *altijd* zijn!

In mijn eerste luitenantsjaren bestond het stelsel van gedwongen tactische opdrachten. Het had geen groote waarde en wekte nog minder sympathie. Het laatste was hoofdzakelijk het gevolg van dien dwang; het eerste, van de omstandigheid, dat de jeugdige bewerkers er niet zelden schoolwerk in zagen, dat — wij weten het uit onzen jongenstijd — niet altijd den vereischten waarborg van oorspronkelijkheid geeft. Doch het beginsel verdient naar mijne meening toejuicing en zou nu nog aan te bevelen zijn, doch dan niet, zooals toen, in de eerste plaats voor hen, die hun officiersopleiding juist voleindigd hebben; en evenmin zou het uitsluitend op theoretisch gebied toegepast moeten worden.

Zooals ik zeide, heeft de mobilisatie van ons leger thans de welkome gelegenheid geopend, om hoogere en lagere aanvoerders practisch op te leiden, en, op grond daarvan, den juiststen maatstaf van beoordeeling der geschiktheid voor een hooger rang aan te leggen. Vooral, toen het oorlogsverloop

toeliet, om niet uitsluitend en voortdurend het oog naar de grenzen te richten, die door een deel onzer troepen bewaakt moesten worden, hadden althans de commandanten der meer achterwaarts gelegeerde deelen van het leger, die geen oogenblikkelijke oorlogstaak hadden, het voorrecht, om een macht van organieke sterkte aan te voeren, en konden zij hunnen officieren een commando overeenkomstig den naast hoogerem rang opdragen. Daarvan is dan ook, bepaaldelijk in het begin, een ruim gebruik gemaakt kunnen worden, toen de eerste werkzaamheden, als gevolg van den nieuwen toestand, verricht waren, en het nog niet mogelijk was, den op de bevolking teweeggebrachten druk door het verleenen van allerlei verloven te verlichten. Door aflossing der grensbewakingstroepen heeft men achtereenvolgens verschillende onderdeelen in deze voordeelen kunnen laten deelen.

Ofschoon schier overbodig, heeft de in het tegenwoordige tijdperk opgedane ondervinding duidelijk aangetoond, dat de grondslag, waarop in normale omstandigheden de beoordeeling berust, onbetrouwbaar is. Het kan dan ook slechts toegejuicht worden, dat de aandacht der chefs gevestigd is op de mogelijkheid, om thans een juister oordeel uit te spreken. Al zat wellicht bij enkelen dezer aanvankelijk de vredes-idee toch nog zóó vastgeroest, dat het hun onmogelijk was, deze los te laten, en uitsluitend te letten op de mate van thans gebleken practische geschiktheid hunner onderhoorige officieren, ten slotte kan het toch niet anders, of moet wel door allen de weg gevolgd zijn, die hun plicht hun aanwees, mede in verband met den bovenbedoelden ten overvloede kenbaar gemaakten wensch. Ook deze wijze van beoordeeling eischte slachtoffers: het was voor dezen wellicht onverwacht, doch kan niet onbillijk genoemd worden. Daar-tegenover hebben zich eveneens gevallen voorgedaan van ruiterslijke erkenning eener vroegere mistasting bij een uitgebracht oordeel en van — geslaagde — pogingen, om deze alsnog goed te maken.

Gelet op het groote nut van gevechtsoefeningen, wat betreft troepenleiding, besluitvaardigheid en bevelvoering, is het te bejammeren, dat tijdens de voltallige mobilisatie-

sterkte, regimentsoefeningen slechts bij enkele legeronderdeelen mogelijk geweest zijn, die van een brigade nog grooter uitzondering vormden, en de gelegenheid voor een divisie-commandant, om zijne thans onder de wapenen zijnde troepenmacht op het terrein aan te voeren met alle hem ten dienste staande hulpmiddelen en toegevoegde krachten. al niet veel gunstiger kon zijn dan in gewone omstandigheden. De zeer verspreide legering der onderdeelen, en de bijzondere mobilisatietaak van enkele dezer, waren hier de oorzaak van, terwijl er blijkbaar ook bezwaren tegen bestaan hebben, om met een iets kleinere, maar toch altijd nog vroeger ongekende, sterkte te oefenen. Het valt echter niet te ontkennen, dat het voor de betrokken hoofd- en opperofficiëren een groot voordeel geweest zou zijn, indien zij thans werkelijk hun commando in zijn vollen omvang hadden kunnen voeren. Niet minder zou het ook ten goede zijn gekomen aan de officieren, wien daarbij ter oefening een hoogere functie had opgedragen kunnen worden. Dit acht ik in algemeenen zin altijd bijzonder gewenscht voor toekomstige divisie-commandanten, niet tot het wapen der infanterie behorende, in verband met de zeker niet gewaagde veronderstelling, dat het zeldzaam voorkomen van een benoeming als hier bedoeld, voor een groot deel geweten moet worden aan het onthouden der gelegenheid aan officieren van andere wapens tot practische voorbereiding. Dit trekt te meer onze aandacht, omdat reeds sedert jaren het besef der noodzakelijkheid van de samenwerking der verschillende wapens wel geleid heeft tot het streven, om bij oefeningen zoo mogelijk steeds cavalerie en artillerie onder de bevelen van een infanterie-commandant te stellen. Waar de tegenwoordige oorlogen alweder de onmisbaarheid van wederkeerigen steun in het gevecht, vooral voor infanterie en artillerie, naar voren hebben gebracht, kan er niet genoeg op aangedrongen worden, om de officieren in de gelegenheid te stellen, practische ervaring op te doen omtrent het vermogen en de eigenaardigheden der andere wapensoorten.

In verband met hetgeen door mij in het midden gebracht

is betreffende de noodzakelijkheid eener deugdelijke encadreering, wil ik een onderdeel van het leger ter sprake brengen, waarbij de wijze, waarop in de aanvoering voorzien wordt, allermint in overeenstemming is met de daarbij bestaande behoefte aan goed officiers- en lager kader; n.l. de landweer.

Ofschoon zij onder een afzonderlijke wet staat, vormen hare 5 lichten, een verlengstuk van de 6, waaruit de militie gevormd is. Terwijl voor de oefening en opleiding van deze laatste op beroepskader gerekend kan worden, en haar tactische eenheden door officieren gecommandeerd worden, die voortdurend als zoodanig in functie zijn, verkeert de landweer echter in dit opzicht in geheel andere omstandigheden. Het kader bestaat in hoofdzaak uit onderofficieren en korporaals, die uit de militie voortgekomen, en daarmee er bij overgegaan zijn; de luitenants behooren deels tot dezelfde categorie, en zijn gedeeltelijk reserve-officieren; van de compagnies- en bataljonscommandanten hebben enkelen vroeger tot het leger behoord, terwijl anderen bij het Indische leger of bij de Schutterij in functie geweest zijn. De geheele encadreering bestaat dus uit personen, waaraan men bij de benoeming niet dezelfde eischen heeft kunnen stellen als aan hunne ranggenooten bij het overig deel van het leger. In vreedstijd heeft dit tot de noodzakelijkheid geleid, om tijdens de herhalingsoefeningen officieren en kader van het leger te detacheren om in de instructie en de aanvoering te voorzien. Thans is echter eerst duidelijk gebleken, welke ernstige nadeelen aan deze organisatie verbonden zijn.

Indien het leger op oorlogsvoet gebracht wordt, neemt de landweer naast de uit de militie gevormde onderdeelen plaats, en wordt zij met deze voor één taak gesteld: zij moet dus geheel aan dezelfde eischen voldoen. Dezelfde eischen, ja! doch voor haar zijn zij veel zwaarder. Immers, eenerzijds zijn de manschappen het militaire leven ontwend en het vroeger geleerde vergeten, terwijl zij anderzijds door hun leeftijd en maatschappelijken werkring een scherperen blik op zaken en toestanden gekregen

hebben en hogere eischen stellen aan hunne leiders. Ik heb ook de landweermannen leeren kennen als uitstekende soldaten, mits zij goed aangevoerd worden. Deze voorwaarde wijst er op, dat de bevelsvoering in de verschillende rangen bij de landweer nog van grooter belang is dan bij de militia, en daarmee is naar mijne meening de practijk, zooals wij die thans hebben leeren kennen, niet in overeenstemming. In afwijking van hetgeen bij opkomst der landweer in normale tijden plaats had, moest zij nu — en dus in aanmerkelijk veel ernstiger omstandigheden — uitsluitend bouwen op de eigen aanvoerende krachten, zooals ik die zoo even aanduidde.

Werkelijk, wij kunnen slechts waardeering gevoelen voor diegenen onder deze commandanten, aan wier persoonlijkheid het te danken is, dat dit onderdeel van ons leger, of eigenlijk van onze strijdmacht ¹⁾ in het algemeen nog geworden is, wat het gebleken is te zijn. Doch dat mag ons niet blind en doof doen zijn voor de gebreken van den bestaanden toestand en voor de noodzakelijkheid, om daarin verbetering te brengen. Het zij nogmaals gezegd, wat door mij reeds herhaald is en ook voor alle verdere opmerkingen blijft gelden, dat deze bedenkingen niet weersproken mogen worden met een verwijzing naar den gang van zaken sedert Augustus 1914, omdat het door de omstandigheden mogelijk geweest is, allengs de fouten te verminderen. Hoe zou onze landweer echter haar taak hebben kunnen vervullen, als zij terstond de haar aangewezen plaats in een *strijdend* leger had moeten innemen? En als wij op die vraag geen geruststellend antwoord kunnen krijgen, knoopt zich daaraan aanstonds deze vast, of in dien toestand berust mag worden. Ik acht het overbodig daarop een bescheid af te wachten.

In gevolge de wet en de oorlogsorganisatie vormt de hoofdzakelijk van de militia afkomstige landweer een troepenmacht, die gedeeltelijk bij het veldleger ingedeeld is en gedeeltelijk een andere belangrijke bestemming heeft: dat vereischt deugdelijke aanvoering.

Het gehalte der landweerplichtigen verklaart de nood-

¹⁾ Onze organisatiën spreken van leger en landweer.

zakelijkheid der opvoering hunner geoesendheid: dit wijst op de behoefte aan goede onderwijzers.

Het administratief beheer levert grooter moeilijkheden op dan bij de korpsen, waarbij, onafgebroken, manschappen onder de wapenen zijn: dat pleit voor de beschikking ook over bekwaam non-combattant kader.

De omgang met de landweermannen en de handhaving der discipline onder hen eischen bijzonderen tact: dat verklaart de onmisbaarheid van inderdaad superieure meerderen.

Het ligt voor de hand, dat zij, die de noodige kennis en routine missen of wel nog te jong zijn, om het gewenschte overwicht te bezitten, niet aan al die eischen voldoen; m. a. w. dat de officieren en het kader, organiek bij de landweer ingedeeld, in dit opzicht onvoldoende waarborgen geven. Dus moet het benodigd personeel uit het leger gehaald worden. Het moet erkend worden, dat hieraan bezwaren verbonden zijn: goede krachten — want die heeft de landweer noodig — worden onttrokken aan de onderdeelen, waarbij zij behooren en een bepaalde functie verrichten, en vervangen door andere, die nog onvoldoende geschoold zijn. Van twee kwade zaken moet men echter de minst ernstige kiezen; en dan spreekt het van zelf, dat men over dit laatste bezwaar heen moet stappen. Een commandant van een infanterie-regiment, die op voet van oorlog een zijner bataljons vervangen ziet door een bataljon landweer, en dus ook hiervoor de verantwoordelijkheid krijgt, moet de vrijheid hebben om alle maatregelen te treffen, die hij in verband daarmee noodig acht. Daaronder behooren ook overplaatsingen van officieren en kader. Hij moet deze zelfs in tijd van vrede voorbereiden, waaraan het voordeel verbonden is, dat de betrokkenen bij voorbaat bekend zijn met de voor hen bestemde functie, en zich daarvan zooveel noodig te voren op de hoogte kunnen stellen.

Men heeft thans de noodzakelijkheid ingezien om op een dergelijke wijze in te grijpen, waar de goede bevelsvoering onvoldoende verzekerd was. Alleen misten de commandanten, die landweerafdeelingen onder hunne bevelen kregen, de bevoegdheid daartoe. Van hooger hand worden echter her-

haaldelijk officieren van het leger belast met het bevel over andere formaties, waaronder de landweer, en daarvoor kapiteins, bataljons-adjudanten of andere luitenants aangewezen. Zooals ik echter reeds gezegd heb, waren deze laatsten daartoe niet in voldoende getale beschikbaar.

Tenzij het gehalte der verlofsofficieren algemeen zoodanig mocht worden, dat aanvulling uit het leger overbodig is, zie ik in het vorenstaande wederom een argument voor de in den aanvang mijner voordracht bepleite uitbreiding van het in de vredesorganisatie aangegeven aantal subalterne officieren, ongeacht de daaraan verbonden nadeelen. Indien er bij elke compagnie twee beroepsluitenants waren, zou het officierskader bij de landweer op voet van oorlog versterkt kunnen worden door luitenants en zelfs kapiteins van het leger. Deze laatsten moeten dan wel hun eigen compagnie verlaten, doch als zij — zooals het behoort — hunne onderhoorigen doordrongen hebben van hun geest, kunnen zij met een gerust hart hun commando aan den oudsten luitenant overgeven.

Bovendien sprak ik met opzet van een vermeerdering van het aantal „subalterne officieren” in het algemeen, omdat wellicht een oplossing ook te vinden ware, door b.v. bij elk bataljon 1 kapitein meer te hebben, voor wien men in vreedestijd niet naar bezigheid behoeft te zoeken en o.a. het commando over de depot-compagnie te bestemmen ware.

Ten opzichte van de voorziening in het personeel voor den administratieven en inwendigen dienst bij de landweer geldt hetzelfde, als ik omtrent de officieren opmerkte. De oorlogsorganisatie bestemt wel per compagnie 2 adjudant-onderofficieren en sergeant-majours; doch zij waren lang niet bij alle aanwezig, wat begrijpelijker wijze bij de verre van eenvoudige administratie almede een punt is, waarin de landweer bij het leger gebleken is ten achter te staan. Voor de oplossing van deze zaak zal een andere weg ingeslagen moeten worden. Indien een administrateur ontbreekt of wel niet ten volle geschikt is gebleken voor zijn functie, zal men niet voor zijn vervanging kunnen rekenen op het leger, omdat het aantal onderofficieren met het radicaal van sergeant-majoor-administrateur daartoe te gering is, en

ander kader niet aanstonds geschikt is te maken voor die betrekking en voor het dragen der daaraan verbonden verantwoordelijkheid. Bij de landweer worden echter tal van personen gevonden, die in de burgermaatschappij administratief goed onderlegd zijn; van hunne diensten moet partij getrokken worden; en dat kan zeker, indien gevolg gegeven wordt aan den uitgedrukten wensch, om de legeradministratie te vereenvoudigen.

Verder telt elke landweercompagnie op voet van oorlog 12 sergeanten; van dezen behooren 3 tot het reserve-kader, dat volgens de vredesorganisatie daarbij ingedeeld is. De 9 overigen zijn dus van vroegere militielichtingen en hebben door hun periodiek en kort verblijf onder de wapenen minder gelegenheid gehad om hun kennis te onderhouden dan hunne collega's van de leger-compagnieën. Allicht zullen zij bij gevolg met dezen niet op één lijn te stellen zijn, wat wederom voor den commandant, die bij mobilisatie beide soorten van compagnieën onder zijne bevelen krijgt, het noodzakelijke der bevoegdheid naar voren dringt, om maatregelen te nemen ter opheffing van ongelijkheid in kadergehalte.

Wijst het vorenstaande op een stiefmoederlijke behandeling der landweer, die haar in de oogen van sommigen, doch geheel ten onrechte, tot een minderwaardig onderdeel onzer strijdmacht maakt, ten opzichte harer hoogere aanvoering is er nog een andere zaak, die onze aandacht vraagt.

Bij de landweer kan een bataljonscommandant — in afwijking van hetgeen voor dien van het leger geldt — ook luitenant-kolonel zijn. Met de meesten is zulks inderdaad het geval; en waar dezen als regel vroeger bij het Indische leger gediend of wel tot de oudsten bij het wapen der Infanterie behoord hebben, winnen zij het veelal in leeftijd van den Luitenant-Kolonel, die het Regiment commandeert, waarvan het bataljon volgens de oorlogsformatie een onderdeel uitmaakt. De mogelijkheid van daaruit voortvloeiende moeilijkheden is voorkomen door een regeling betreffende de anciënniteit dier hoofdofficieren. Doch daarmee is de eigenaardige

wanverhouding niet weggenomen, die het gevolg is van een onvrijwillige verjongingskuur. Het feit, dat aan de mogelijkheid, dat de commandant van een bataljon landweerinfanterie luitenant-kolonel kan zijn, het uitzonderingskarakter ontnomen is door een wijziging der oorlogsorganisatie, wettigt de veronderstelling, dat deze bepaling verband gehouden heeft met de moeilijkheid, die ondervonden is bij de aanstelling van het vereischte aantal dier hoofdofficieren. Ook hierbij valt het oog op den ongelijken toestand bij verschillende legeronderdeelen, die nochtans voor dezelfde taak gesteld worden, en vraagt men zich af, waarom de landweer uitgesloten moet kunnen worden van het voorrecht van jonge bataljons-aanvoerders. Nu dat eenmaal zoo is, zou de zoo even genoemde eigenaardigheid in de verhouding tusschen den Regimentscommandant en den met gelijken rang onder hem staanden Landweerbataljonscommandant opgeheven worden, indien eerstgenoemde den rang van kolonel bezat.

Dit laatste is trouwens ook om andere en belangrijker redenen wenschelijk, die, als betreffende de aanvoering, in deze voordracht onder de oogen gezien mogen worden. Op zich zelf is de afschaffing van den luitenant-kolonelsrang voor de bataljonscommandanten der infanterie niet anders dan rationeel te noemen. Doordat echter bij de andere wapens en dienstvakken geen verandering in het aan dien rang verbonden commando is gebracht, is een ongelijkheid ontstaan, die ten nadeele van het zoogenaamde hoofdwapen is.

Bij dit laatste toch is de bevordering van majoor tot luitenant-kolonel onzeker geworden, waarvan het gevolg is, dat zij, die daarvoor niet in aanmerking komen, niet alleen tijdens hun actieven dienst, doch ook zelfs na hunne pensionneering in ongunstiger conditie verkeerden dan de hoofdofficieren der andere wapens, voor wie de kolonelsrang evenmin weggelegd is, doch die wel luitenant-kolonel geworden zijn. Uit dien hoofde verdient het aanbeveling, om bij de landmacht, evenals bij de marine, tusschen kapitein en kolonel slechts één rang te hebben, en aan de regimentscommandanten der infanterie, in overeenstemming met die

der cavalerie en artillerie, den rang van kolonel toe te kennen, wat bovendien niet anders dan billijk te noemen is in verband met de sterkte der onder hunne bevelen gestelde troepenmacht.

Naar mijne meening behoeft dit geen bezwaar op te leveren ten opzichte van het brigadecommando, waarvan de rang m.i. niet verhoogd zou behoeven te worden. Men moet den Brigade-commandant toch meer als een schakel van bevelvoering tusschen den Divisie-commandant en zijne zes Infanterie-Regimentscommandanten beschouwen dan wel als de aanvoerder van een gevechtseenheid: een opvatting, die inderdaad bevestigd wordt door het feit, dat als regel — bijkans zonder uitzondering — hij, die in dezen tijd getoond heeft, een oorlogssterk regiment te kunnen commandeeren, ook voor het bevel over een brigade in aanmerking kwam.

Na deze korte afdwaling weder op de aanvoering in de lagere rangen terugkomende, zou ik nog gaarne op een punt de aandacht vestigen, waarin het beroeps- bij het verlofskader ten achter staat.

Al zijn wij langzamerhand gewend geraakt aan den toestand, dat het instituut van het Reservekader en de voor de militie geldende bepalingen het mogelijk maken, om in enkele maanden officieren te vormen, zoo moeten wij toch niet uit het oog verliezen, dat het voor de goede, oudere beroepsonderofficieren toch altijd eenigszins pijnlijk blijft, dat hunne leerlingen van gisteren heden hunne gelijken, en morgen hunne meerderen worden. Dit is nu echter eenmaal onvermijdelijk in verband met de noodzakelijke aanvullingen uit het verlofskader; en het beroepskader zal er zich gemakkelijker bij kunnen neerleggen, naarmate in den door mij besproken geest de karaktereigenschappen, ontwikkeling en burgerpositie hoofdzakelijk gewicht in de schaal leggen bij de achtereenvolgende bevorderingen van reserve- en militiekader. Thans heeft men ter volledige encadreering van het gemobiliseerde leger een groot aantal verlofsmilitairen naar voren gebracht, die echter niet voor bevordering als van zelf bestemd waren, doch deze uitsluitend

te danken hebben aan het voldoen aan zuiver militaire eischen. Omdat tegenover dezulken de beroeps-onderofficieren, die hen daarin evenaren en dikwijls zelfs overtreffen, verre ten achter gesteld zijn, wordt de goede geest onder dezen in gevaar gebracht. Daarop grond ik de vraag, of het niet wenschelijk zou zijn, om in geval van nood ook voor het beroepskader de gelegenheid open te stellen, om vaandrig en reserve-officier te worden, natuurlijk voor zoover zij aan de daaromtrent gestelde eischen betreffende leeftijd, geschiktheid, beschaving en genegenheid voldoen. Deze laatste voorwaarde zou van zelf den toevloed niet eens groot maken, daar velen niet zullen begeeren, hun vaste beroep vaarwel te zeggen.

Waar ik nadruk gelegd heb op de noodzakelijkheid — ook uit disciplinair oogpunt — van goede aanvoeders en voorgangers, en getracht heb aan te toonen, dat hiermede ook bij de aanvulling tot de oorlogssterkte rekening gehouden moet worden, zou ik thans gaarne een anderen rang ter sprake brengen, die daarentegen m. i. afgeschaft moet worden, omdat hij in datzelfde opzicht meer kwaad dan goed doet, en nog steeds gehandhaafd blijft, ondanks het groot aantal stemmen, dat er zich tegen verheven heeft; n.l. den korporaalsrang.

Het voortbestaan daarvan vermeen ik uitsluitend toe te moeten schrijven aan het vasthouden aan de traditie. Door de wijzigingen, die de gevechtsleer heeft ondergaan, is de korporaal als aanvoerder zoo goed als geheel uitgeschakeld, en moet hij, bij de infanterie, slechts beschouwd worden als voorganger van de groep, dat is een vierde gedeelte van de sectie, die het kleinste in het gevecht onder één commando staand troepenonderdeel uitmaakt. Overigens houden zijne functiën in hoofdzaak verband met den inwendigen en huishoudelijken dienst, en zijn die van zóó weinig belang, dat zij even goed aan daartoe geschikte manschappen opgedragen kunnen worden.

Zooals ik zeide, is het groote bezwaar tegen den korporaalsrang, dat hij de discipline ondermijnt, omdat het daaraan verbonden gezag eenerzijds onvoldoende gehandhaafd

en aan den anderen kant niet erkend wordt: een en ander hoofdzakelijk als gevolg van de omstandigheid, dat de korporaa's — men denke aan nachtverblijf en maaltijden — volslagen de levenswijze hunner onderhoorigen deelen, zijnde het in de practijk als regel onuitvoerbaar, om hen overeenkomstig de bestaande voorschriften afgezonderd van dezen te logeeren. In de tegenwoordige mobilisatieperiode, is bepaaldelijk het bestaan van dien bedenkelijken toestand gebleken. Aanhoudend kan men zien en hooren, dat de soldaat in den korporaal zijn gelijke ziet; met dat gevolg, dat in het uitzonderingsgeval, dat deze laatste zich als meerdere wil doen gelden, de eerste overtredingen tegen de krijgstucht begaat, die niet als zoodanig door hem bedoeld waren. Nog erger is het al evenmin zeldzame feit, dat de korporaal niet alleen aan die geringschatting geen aanstoot neemt, doch haar zelfs uitlokt door gemeenzaamheid en minderwaardig optreden. Niet zelden is hierbij ook gebrek aan durf in 't spel, wat niet geheel onverklaarbaar is b.v. bij milicien-korporaals der jongste lichter, waarbij de meerderheid in rang het aflegt tegenover het eerstgeboorterecht van tot zelfs 12 jaar ouderen. Dit komt weliswaar ook voor ten opzichte van militie-onderofficieren, en is zelfs mede niet geheel ondenkbaar ten aanzien van zeer jonge verlofsofficieren, doch alleen bij dezulken, wier individueele eigenschappen daartoe aanleiding geven, en aan wie dus op onoordeelkundige wijze hun rang toegekend is.

De korporaalsrang ware gevoegelijk te vervangen door het instellen van soldaten 1e klasse, wien men dezelfde functiën en financieele voorrechten zou kunnen geven, zonder hun een hooger rang toe te kennen, en die deze onderscheiding niet aan een waardeloos examentje doch aan hunne persoonlijke eigenschappen te danken hebben. Het ligt voor de hand, dat uit hen later ook de noodige stof voor onderofficier gevonden zou moeten worden.

Ik heb reeds betoogd, dat een goede legerencadreering niet alleen ten bate der aanvoering komt, maar tevens in

het voordeel der opleiding en oefening is. Dat geldt in bijzondere mate voor ons leger, waar de duur van beide slechts zeer kort kan zijn.

Het zou nutteloos zijn, en ligt dan ook niet in mijn bedoeling, om deze laatste kwestie thans ter sprake te brengen. In verband met de uitbreiding van legersterkte en miliciecontingent, en de, daarmee niet gelijken tred houdende, toegestane gelden was een beperking van den eerste-oefeningstijd onvermijdelijk, waardoor in veler oogen de innerlijke waarde en dus de kracht van het leger er slechts op achteruit kan gaan. Het spreekt van zelf, dat dus alles in het werk gesteld moet worden, om dit nadeel zoo min mogelijk tot uitdrukking te doen komen. De troepenofficieren — dus de deskundigen — ontveinzen zich de daaraan verbonden moeilijkheden niet. De aard en de lichamelijke ontwikkeling van ons volk zijn oorzaak, dat *in algemeenen zin* onze miliciens zonder een juist begrip van tucht en orde, zonder voldoende weerstandsvermogen en zonder eenige militaire vaardigheid op negentienjarigen leeftijd in dienst komen. Dan moeten zij in enkele maanden tijds een zoodanigen graad van geoefendheid krijgen, dat herhalingsoefeningen van een paar weken, en later slechts van eenige dagen, voldoende zijn, om door hen de bruikbaarheid als soldaat gedurende 11 jaar bij milicie en landweer te doen behouden. In datzelfde kort tijdsbestek moeten bovendien de uit die milicie daartoe bestemd gevormd worden tot aanvoerders van andere even kort geoefenden in de ure des gevaars, die, zooals wij thans maar al te goed weten, zoo onverwachts kan slaan, en waarin de soldaat voor zoo'n zware taak gesteld wordt.

Het wil mij voorkomen, dat de voor- en tegenstanders van korte oefening minder ver van elkaar af staan dan men eigenlijk denkt. Er is, toch, één zaak, die de eersten als voorwaarde stellen, en op welker ontstentenis de bezwaren van de laatsten hoofdzakelijk gegrond zijn. Althans bij de wapens met den kortsten oefeningstijd zou den miliciens in 8½ maand wel te leeren zijn, wat zij weten moeten, indien zij slechts een deel der practische geschiktheid, die

zij na dien tijd hebben moeten, in dienst medebrachten. Zoowel zij, die den tegenwoordigen duur der eerste oefening voldoende achten en zelfs nog wel zouden willen bekorten, als de anderen, naar wier oordeel die tijd te beperkt is, zouden niets liever zien dan dat de miliciens bij hunne indiensttreding losse ledematen bezaten, bestand waren tegen inspanning en vermoeienissen en zoo mogelijk reeds eenig begrip van schieten hadden. Doch zoo ver zijn wij nog lang niet. Zelfs, indien het te wachten was, dat de gymnastiek onder de verplichte leervakken bij het lageren middelbaar onderwijs opgenomen werd, zou het nog jaren duren, eer het leger daarvan bij de militie de voordeelen ondervond. Wat de moræle eigenschappen onzer jongelingschap betreft, belooft de toekomst evenmin een verandering ten goede. Militaire deugden, zooals orde, netheid, gehoorzaamheid en eenig besef van ondergeschiktheid, liggen nu eenmaal niet in onzen volksaard; en de wijze, waarop het Leger door enkelen in de Volksvertegenwoordiging en een gedeelte der Pers nu en dan aan critiek onderworpen wordt, kan allerminst bevorderlijk genoemd worden, om den goeden geest op te wekken bij hen, die geroepen worden, om in de gelederen plaats te nemen.

De vraag is gesteld, of de geoefendheid van ons leger er zoo op vooruitgegaan is, nu de lichteningen zooveel maanden achtereen onder de wapenen zijn.

Zij is niet met een enkel woord te beantwoorden, omdat bij de verschillende onderdeelen de omstandigheden in dat opzicht te veel van elkaar afwijken, en uit den aard der zaak er niet gunstiger op geworden zijn sinds de mogelijkheid, om door allerlei verloven den mobilisatiedruk te verminderen, de effectieve sterkte belangrijk beneden de organieke heeft doen dalen. Doch wel heb ik als Regimentscommandant de ondervinding opgedaan, dat in de eerste maanden na Augustus 1914 de samenhang, de gevechts- en vooral de marschvaardigheid merkbaar verbeterd waren bij een oorlogssterken troep, die de beschikking had over goede oefeningsterreinen; en ook, dat de bruikbaarheid der aanvoerders allengs niet weinig toegenomen was.

Al spoedig hebben overal de omstandigheden er toe geleid, dat nergens meer sprake kon zijn van een langdurige oefening van *eenzelfden* en *corlogsterken* troep: de verloven hadden een numerieke vermindering ten gevolge, en de vervanging bij het veldleger van naar huis gaande door nieuw opgekomen lichteningen maakte, dat aanhoudend de samenstelling der commando-eenheden veranderde.

Met die wijzigingen in het troepen-materiaal hielden die in de aanvoering gelijken tred: er gaat geen dag voorbij, of de nieuwsbladen vermelden allerlei detacheringen of overplaatsingen van officieren, terwijl die in het onderofficiers-kader nog talrijker zijn. Deze mutatiën zijn natuurlijk onvermijdelijk in verband met de eischen van den dienst, doch komen overigens ten nadeele der manschappen en vooral der, in de lagere rangen meerendeels zeer jeugdige en onervaren aanvoerders, die vóór alles den omgang met minderen moeten leeren.

Het voorafgaande worde niet uit het oog verloren door hen, die meenen dat de tegenwoordige mobilisatie voor ons geheele leger een periode van langdurige oefening beteekent, en zich gerechtigd achten tot twijfel, of nu inderdaad de resultaten verkregen zijn, die door de voorstanders van dusdanige oefening daarvan verwacht worden.

Of eenzelfde gunstig oordeel, als ik hierboven uitsprak ten opzichte der algemeene geoefendheid in het eerste gedeelte der mobilisatie en van legeronderdeelen, die in gunstige omstandigheden verkeerden, ook geveld mag worden over de troepen, zooals die nader samengesteld zijn geworden, kan ik uit eigen ervaring niet beoordeelen. Indien dit niet het geval mocht zijn, dan zal de oorzaak daarvan gezocht moeten worden in de groote moeilijkheden, die er voor de brigade-depôts aan verbonden zijn, om met de daarbij beschikbare krachten de recruten in 4 maanden geschikt te maken, bij het veldleger over te gaan: een vraagstuk, dat ik nader gelegenheid zal hebben, onder de oogen te zien.

Afgescheiden daarvan, mag niet uit het oog verloren worden, dat — bepaaldelijk in ons leger, in verband met zijn oorlogstaak, zooals wij ons die denken — niet volstaan

kan worden met de collectieve geoefendheid van een meer of minder groot onderdeel, doch dat het bij de observatie, bewakings- en veiligheidsdiensten, die van onze troepen gevraagd zullen kunnen worden, vooral ook aankomt op de individueele eigenschappen onzer soldaten.

Ik herinner mij, jaren geleden door een officier van hoogen rang op grond van het toenmalig gehalte van den Nederlandschen soldaat de verzekering te hebben hooren uiten, dat hij in oorlogstijd geen oog zou durven sluiten, als hij dacht aan wie onderwijl op post en patrouille de bewaking der veiligheid was opgedragen. Nu — sedert — ook de meer ontwikkelden den militairen dienstplicht vervullen, mogen wij in dat opzicht wellicht wat meer vertrouwen gekregen hebben. Maar toch kunnen allen, op wie eenige verantwoordelijkheid voor opleiding en oefening rust, nooit genoeg doordrongen zijn van de noodzakelijkheid van het besef, dat iedere aan zijn zorg toevertrouwde mindere in de ure des gevaars in de omstandigheid *kan* komen, dat van zijn waakzaamheid, zijn weloverdacht optreden, zijn plichtsgevoel het lot van zijn kameraden en het heil van zijn land kan afhangen.

Dit wijst er m.i. op, dat de geoefendheid van een troep en die van elk zijner manschappen twee afzonderlijke zaken zijn, en dat men, vooral ten opzichte dezer laatste, bezwaarlijk ooit aan een afgelopen taak zal kunnen denken.

De oorlogen, die thans gevoerd, en de gevechten, die daarbij geleverd worden, moeten ook bij ons tot een verandering in den aard der oefeningen leiden. Er moet aandacht geschonken worden aan de strijdmiddelen, die op de verschillende oorlogstooneelen op den voorgrond getreden zijn, en die wijziging gebracht hebben in het karakter van den krijg. Van hoogerhand zijn in dat opzicht eenigen tijd geleden „tactische en technische wenken voor de landmacht” gegeven, die op het vorenstaande gegrond zijn.

Zij wijzen op een belangrijke uitbreiding van het militaire arbeidsveld. Doch ook duiden zij op de noodzakelijkheid der beschikking over de middelen, om in den aangegeven geest oefeningen te kunnen houden. Mogen die ons inderdaad niet onthouden worden, ook in de toekomst!

Waar onze wijze van landsverdediging niet een onderwerp van bespreking in het openbaar kan uitmaken, meen ik niet verder te mogen gaan dan de verwachting uit te spreken, dat er zich meer en meer stemmen zullen gaan verheffen voor een verandering in de plannen betreffende de wijze, waarop wij onze neutraliteit te handhaven en den toegang tot ons land te beletten zullen hebben. Allicht zal allengs het inzicht meer en meer veld winnen, dat een stelsel weinig aanbeveling verdient, waarbij het grootste gedeelte van het gebied onverdedigd gelaten wordt, om met meer kracht in een paar provincies, waarbinnen o.a. de hoofdstad gelegen is, tegenover den vijand te kunnen standhouden, alsof het behoud of het verlies van die plaats slechts de beslissing ten goede of ten kwade kan brengen. Nu gebleken is, dat de waarde, zelfs van *duurzame* versterkingen, zeer verminderd is, en daarentegen slechts op of liever in een terrein opgetreden kan worden, dat de gelegenheid geeft om zich aan het oog des vijands te onttrekken, en zooveel mogelijk tegen diens vuur te dekken, daar heeft dit bijzondere beteekenis voor ons, die aan den Yser weer gezien hebben, welk een grooten steun wij aan onzen bodem zullen kunnen hebben, mits... ons de tijd gelaten wordt, om dien tot onze verdediging in te richten. Met andere woorden. wij moeten den vijand kunnen beletten, om van alle kanten ons land binnen te dringen en ongestoord voort te rukken.

Daartoe is een uitbreiding van ons aantal divisien noodig. Acht men hieraan bij de vredesformatie bezwaren verbonden, dan zouden de ontbrekende althans in de oorlogsorganisatie een plaats kunnen krijgen, en zou voor haar samenstelling het oog gevestigd kunnen worden op de bij mobilisatie te vormen reserve-formatien, die thans buiten de leger-indeeling staan.

Tegenover de hoop, dat in de toekomst, nadat het gevaar zoo dicht voor onze oogen gestaan heeft, de noodzakelijkheid gevoeld zal worden, om het legerbestuur de middelen te verschaffen, die het noodig oordeelt, staat de vrees, dat de vroegere onverschilligheid weder in toegenomen mate haar remmenden invloed zal doen gevoelen, in verband met de te verwachten beperking op financieel gebied.

De grootere kosten, die aan een bovenbedoelde uitbreiding verbonden zijn, zouden echter gedeeltelijk bestreden kunnen worden door bezuiniging op andere militaire uitgaven, die in dezen oorlog van minder nut gebleken zijn.

Niemand zal zich aan een voorspelling wagen, of de thans ingeslagen weg van algemeenen dienstplicht later verder vervolgd of weder verlaten zal worden. Mocht het eerste het geval zijn, dan zou dit inderdaad een legeruitbreiding in bovengenoemden zin ten gevolge kunnen hebben.

Doch ook in het onverhoopte andere geval, dat de sterkte blijft zooals zij was, dan nog dringt de vraag zich aan ons op, of een wijziging der troepenlegering in vreedstijd niet hoogst gewenscht zou zijn. Ik heb hierbij in de eerste plaats het oog op de taak, die in oorlogstijd voor het veldleger weggelegd kan zijn. Tevens zou dan echter de gelegenheid geopend worden, om de groote oefeningen te houden in de streek waar, in verband met die taak, opgetreden zou moeten worden. In het algemeen zou een andere dislocatie de oefening niet anders dan ten goede kunnen komen.

Eigenlijk bedoel ik meer, of een dergelijke wijziging thans of liever, als eindelijk de toestand weer normaal geworden zal zijn, niet uitvoerbaar zou zijn; want haar wenschelijkheid is reeds lang een uitgemaakte zaak. In ons land toch zijn een aantal garnizoenen, waar voor de daar gelegerde wapens de gelegenheid tot oefenen nagenoeg geheel ontbreekt, en die nochtans als zoodanig gehandhaafd blijven, omdat de kazerneeringsruimte elders ontbreekt, of wel omdat het belang der betrokken gemeente, ja dikwijls zelfs haar voortbestaan er meê gemoeid is.

Onder de groote mobilisatiekosten nemen de uitgaven voor barakkenbouw een belangrijke plaats in. Mij dunkt, de daaraan besteede sommen zouden blijvend rentegevend gemaakt kunnen worden, als die houten gebouwen naderhand benut werden voor legering van troepen, bij voorkeur doorloopend, doch in elk geval gedurende het tijdperk, dat bestemd is voor het houden van oefeningen in grooter verband.

Het nut dezer laatste zou voorts in beduidende mate verhoogd worden, indien wij daarbij niet zoo beperkt werden

in het gebruik van terreinen. In dat opzicht staan wij verren achter bij andere landen, waar een geheele manoeuvre-streek, met al wat zich daarop bevindt, betreden en gebruikt mag worden, terwijl bij ons opzichters, bordjes en zelfs stroowissen de macht hebben, om den toegang tot kleine stukjes bouwland, wildrijke bosschen en uitgestrekte heide-terreinen te verbieden, indien de eigenaren zulks slechts verlangen.

Er zijn kosten aan verbonden: in het buitenland heeft men die voor het goede doel over; bij ons drukt de zucht tot bezuinigen in de eerste plaats op de oefeningen, alsof deze niet de hoofdzaak zijn!

Doordat wij in den vervolge rekening zullen moeten houden met hetgeen deze oorlog ons geleerd heeft, spreekt het van zelf, dat de oefenstof sterk uitgebreid wordt, want de thans gevolgde wijze van gevechtsvoering heeft de vroegere niet vervangen doch aangevuld. Waar verlenging van oefeningstijd een utopie is, moet op een andere manier hieraan tegemoet gekomen worden, en wel door een meer oordeelkundige verdeling van de te behandelen stof over den daarvoor beschikbaren tijd, en door ons daarbij af te vragen, welke taak in oorlogstijd voor ons weggelegd kan zijn.

Het heeft mij steeds toegeschenen, dat aan dit laatste te weinig aandacht geschonken is. Het menu onzer grootere oefeningen — van af die met een bataljon — bestaat als regel slechts uit één gerecht, n.l. gevechts-exercitiën, dat men smakelijk tracht te maken door het aanbrenge van een kleine variatie, bestaande in de afwisselende beoefening van het aanvallend of verdedigend gevecht. Ontegenzeggijk hebben deze oefeningen veel nut voor de practische vorming van aanvoerders; doch voor den voetsoldaat is het m.i. van meer belang, hem zóódanig bestand te maken tegen vermoeienissen, dat deze zijn gevechtsvaardigheid niet verminderen, hem te bekwamen in het gebruik van zijn geweer als vuur- en als stootwapen, hem te oefenen in waakzaamheid. Vooral — en de noodzakelijkheid daarvan is thans duidelijker dan ooit gebleken — moet hij opgeleid worden in terreinwerkzaamheden, die bij de vervulling van onzen defensieven rol van zoo bij-

zonder groot belang zijn. Voor de artillerie, die men later bij een terugblik op den huidige krijg bezwaarlijk nog „hulpwapen” zal kunnen blijven noemen, en voor de cavalerie, die behalve als verkenningsorgaan ook — en misschien zelfs nog meer — als snel verplaatsbare infanterie zal moeten optreden, gelden weder andere eischen.

Wij weten wel, dat vele dezer verrichtingen niet in het kader van onze veld-oefeningen passen. De korte duur van deze maakt het b.v. moeilijk, om den noodigen tijd daarvan af te staan voor uitgebreiden pionierarbeid, terwijl zich hierbij ook vaak de zoeven besproken bezwaren van de verschillende grondeigenaren doen gelden. De beoefening van den veiligheidsdienst leidt voor een groot deel der daarvoor bestemde troepen tot werkeloosheid. Gevechtsschieten en handgemeen zijn uit de aard der zaak bij oefeningen met twee partijen tegenover elkaar uitgesloten. Doch er blijven, afgescheiden van de groote manoeuvres, voor verschillende onderdeelen nog voldoende gelegenheden over, waarbij met het vorenstaande meer dan tot nu toe rekening gehouden kan worden.

Waar thans, nog meer dan vroeger, weder gebleken is, dat oorlogvoeren een nachtarbeid is, die geen macht der aarde zal kunnen afschaffen, staan wij voorts voor de noodzakelijkheid, om de verschillende oorlogshandelingen in het donker zoowel gezamenlijk als individueel te beoefenen, opdat aanvoerders en troepen vertrouwd raken met de groote moeilijkheden, die aan de leiding, de waarneming en het optreden gedurende den nacht verbonden zijn.

Na hetgeen door mij omtrent het oefenen in het midden gebracht werd, zal het duidelijk zijn, dat vooral door dat gedeelte der militie, dat met een eerste-oefening van 8½ maand moet volstaan, met dien tijd gewoekerd moet worden, en dat b.v. gesloten exercitiën — van hoe groot belang ook uit het oogpunt van discipline — tot het hoogst noodzakelijke beperkt moeten worden. Het feit, dat in hoofdzaak slechts door individuele opleiding aan den soldaat de geschiktheid voor zijn oorlogstaak toebedeeld kan worden, maakt het voor mij ondenkbaar, dat ik tegenspraak zal ontmoeten op

mijn bewering, dat hieruit al wederom de onmisbaarheid van zeer goede onderwijskrachten blijkt.

Die belangrijke zaak verdient — voor zoover den oorlogstijd betreft — ernstige overweging. Tijdens den gemobiliseerden legertoestand heeft de opleiding van de recruten der infanterie bij de depots plaats. In 4 maanden tijds moeten zij daar de geschiktheid verkrijgen, om bij het veldleger over te gaan, en daarmede dus zoo noodig ten strijde te trekken.

Met die gewichtige en zware taak is m. i. de organisatie van die legeronderdeelen niet in overeenstemming; de laatste maanden hebben dat zóó duidelijk aan het licht gebracht, dat een bespreking hiervan niet ontbreken mag bij het aanwijzen van bestaande ongunstige toestanden, en het zoeken naar middelen om hierin verbetering te brengen.

Er zijn voorzeker geen korpsen, waarbij zich in de tegenwoordige tijdsomstandigheden een grooter afwijking van de organisatie heeft voorgedaan dan bij de infanterie-depotbataljons. Ondanks de onzekerheid omtrent hun sterkte is nochtans het aantal der compagnieën en der als kern daarbij in te deelen officieren en onderofficieren aangegeven. De praktijk toont thans aan, dat een dergelijke vaststelling onmogelijk is, en dus achterwege moet blijven. Immers, er zijn depots met 7 in plaats van 4 compagnieën, terwijl hierbij, in stede van den organiek ingedeelden éénen luitenant en de daarbij bestemde 2 sergeanten, tot zelfs 6 officieren van dien rang en 30 à 40 instructie-onderofficieren zijn. Bij de van Juni 1913 dateerende oorlogsorganisatie was natuurlijk niet gerekend op de landstormmannen, die thans bij die bataljons opkomen en geoefend moeten worden. Doch ook zonder dezen ligt het voor de hand, dat de toevloed van voor den dienst geschikt te maken militairen zóó groot kan zijn, dat het aantal instructeurs niet in een organisatie vastgelegd kan worden, doch in elk geval meer dan 3 per compagnie zal bedragen.

De depots zijn — niettegenstaande zij niet tot het combattante gedeelte behooren — als leveranciers in het groot van krijgers voor het veldleger, een belangrijk onderdeel

onzer strijdmacht. De sterkte van enkele compagnieën is al het getal 500 te boven gegaan, en het geval is mogelijk dat die van een bataljon op een gegeven oogenblik opgevoerd wordt tot... 8000, dus bijna gelijk staande met $1\frac{1}{3}$ brigade!

Reeds thans is de noodzakelijkheid gebleken, om afzonderlijk voor de oefeningen een kapitein beschikbaar te stellen. Doch zou men eigenlijk niet veel verder moeten gaan? Is de vraag niet gewettigd of het niet dringend noodzakelijk is, dat het brigade-depot gesplitst wordt in 2 regiments-depots en dat zoo'n bataljon, waarvan de commandant majoor of kapitein kan zijn, *steeds* door een hoofdofficier, en de compagnieën, waaruit het samengesteld is, door een kapitein gecommandeerd moeten worden? Bij een vergelijking met de taak en de verantwoordelijkheid, ook wat het administratief beheer betreft, die op de commandanten der overeenkomstige onderdeelen bij het veldleger rusten, kan het antwoord niet twijfelachtig zijn. De daartoe benodigde officieren zullen wel niet in voldoende getale „beschikbaar komen van een der korpsen of inrichtingen, die bij mobilisatie worden opgeheven”, zooals in de oorlogsorganisatie bepaald is, doch b.v. — in verband met het toenemend aantal reserve-kapiteins — uit dezen, en verder door bevordering der daartoe geschikte luitenants kunnen worden gevonden.

In elk geval zijn de bezwaren van den tegenwoordigen toestand verre van denkbeeldig, waarbij voor de oefening van zoo spoedig mogelijk voor legeraanvulling bruikbare manschappen slechts een ontoereikend aantal zeer jonge officieren en vaandrags beschikbaar zijn, die door de vaak zelfstandige functie, welke hun daarbij opgedragen is, bovendien de leiding moeten ontberen, waaraan zij zelve nog maar al te zeer behoefte hebben. Voor mijn persoon kan ik thans helaas uit ondervinding geen volledig oordeel meer uitspreken over de geoefendheid der telkenmale van de depots naar het veldleger overgaande lichten. Zij, die in dit opzicht in gelukkiger omstandigheden verkeerden, laten zich hieromtrent echter verre van gunstig uit. Zulks kan ons echter niet bevreemden in verband met de, ofschoon algemeen bekende, hierboven nog eens geschetste

bestaande toestanden. Voor de commandanten der depotbataljons en -compagnieën blijft het echter pijnlijk, dat zij buiten hun schuld niet meer voldoening hebben van de vervulling der hun opgelegde zware taak, doordat zij de daartoe noodige hulp moeten ontberen.

Indien men thans de vraag stelt, op welke wijze in de toekomst verbetering in dit opzicht te verkrijgen zou zijn, dan kan in het algemeen het antwoord slechts luiden: door uitbreiding van het aantal en verbetering van het gehalte der instructeurs. Dit acht ik, wederom, alleen mogelijk door vermeerdering van het vastgestelde aantal beroepsofficieren en -onderofficieren, met de bedoeling, om hunne krachten ook te gebruiken bij de depots zelve, of tot betere opleiding van het daarbij als onderwijzers te gebruiken verlofspersoneel.

Waar dit een herhaling is van hetgeen ik reeds in den aanvang van mijn voordracht opgemerkt heb, acht ik het wenschelijk, om hier nog een der middelen ter verbetering aan te roeren. De eenvoudigste oplossing zou natuurlijk zijn, als uit de inrichtingen van onderwijs een grooter toevoer van officieren te verkrijgen was. Dat middel — aangenomen, dat het uitvoerbaar was en voldoende helpen zou — brengt eerst na eenige jaren verbetering. Het gemis doet zich echter reeds thans gevoelen. Vanzelf komen wij zoo tot het vraagstuk van de openstelling der gelegenheid voor verlofsofficieren om tot het vaste korps over te gaan.

Ik stel mij daarbij op algemeen standpunt, waarmede ik bedoel, dat ik niet het voorbeeld van enkele nieuwsbladen volgen zal, die gebruik maken van de niet genoeg af te keuren gewoonte van enkelen, om publiciteit te geven aan hun onder geheimhouding ter kennis gebrachte onderwerpen. Ik behandel de zaak dus afgescheiden van hetgeen daaromtrent van hooger hand aangegeven zou zijn, doch mij persoonlijk onbekend is.

In aansluiting aan het waardeerend oordeel, dat ik op grond mijner vroegere ondervinding uitgesproken heb over de krachten, die onder de militie- en reserve-officieren voorkomen, vermeen ik hun overgang tot de vaste categorie van officieren geenszins onvoorwaardelijk te moeten verwerpen.

Doch ook ben ik van oordeel, dat men zekerheid moet hebben, dat die gunstige gelegenheid zich niet kan uitstrekken tot de eveneens veelvuldig voorkomende verlofsofficieren, die in bruikbaarheid als militaire opvoeders, onderwijzers en aanvoerders verre ten achter staan bij hunne beroepscollega's. Deze laatsten moeten bovendien gevrijwaard zijn tegen de onbillijkheid, die er in gelegen zou zijn, als het aan anderen gemakkelijk gemaakt werd, om zich een positie te verwerven, die zij zelve eerst na een meerjarigen studie- en dienstdienst hebben kunnen verkrijgen. De eisch zou naar mijne meening gesteld moeten worden, dat de verlofsofficier, om voor een benoeming tot beroepsofficier in aanmerking te komen, op grond van den persoonlijken indruk van zijn compagnies- bataljons- en regiments-commandant door dezen daartoe geschikt geoordeeld wordt, waarbij rekening gehouden moet worden met zijn theoretische kennis, overeenkomstig die, welke van den beroepsofficier verlangd wordt, met zijn praktische bruikbaarheid, met zijn algemeene ontwikkeling en met zijn positie in de burgermaatschappij. Voorts zou hij bij aanstelling gerangschikt moeten worden onder zijne ranggenooten van het vaste leger, wier totale dienstdienst dien van hem overtreft.

Naar mijne vaste overtuiging zijn er militie- en reserve-luitenants, die aan de genoemde eischen zullen voldoen. Doch dit zullen bijkans uitsluitend dezulken zijn, die buiten het leger een plaats innemen, welke zij niet wenschen te verwisselen tegen de officiersbetrekking. Slechts in de tegenwoordige omstandigheden acht ik het denkbaar, dat jongelieden door hun militairen dienst in hun studie zóó ten achter zijn geraakt, dat zij er de voorkeur aan geven hunne vroegere desbetreffende plannen prijs te geven, en zich verder een militaire loopbaan te kiezen. Daarom verwacht ik alleen heil van bovenbedoelden overgang als tijdelijke noodmaatregel, doch vermeen ik, dat een blijvende regeling van deze aangelegenheid óf niet het beoogde succes zou hebben, óf ten nadeele zou komen van het gehalte van het officierskorps. Dit laatste zou onvermijdelijk een ongunstigen invloed hebben op den lust om de officiers-carrière

te volgen, terwijl die ambitie in het belang van het leger daarentegen juist aangemoedigd moet worden.

Hetzelfde geldt in algemeenen zin voor de onderofficieren. Voor het verlofskader heeft trouwens de gelegenheid steeds bestaan, om, na aflegging van het examen voor vrijwillig sergeant, in die positie over te gaan. Op die wijze zijn inderdaad goede krachten voor het leger behouden. Daar is m. i. ook geen bezwaar tegen, mits men mede ten opzichte van deze categorie van meerderen alles vermijde, wat tot achterstelling van den beroepsonderofficier zou kunnen leiden.

Van meer belang nog acht ik het, om de vrijwillige dienstneming te bevorderen, door al het mogelijke in het werk te stellen, om de positie van den onderofficier te verbeteren, o. a. door hem zekerheid te verschaffen, dat hem na volbrenging van zijn dienstdtijd rechtens een plaats in de burgermaatschappij gegeven wordt. Ik voor mij blijf het een legerbelang achten, dat goed beroepskader een vaste kern vormt, die *aangevuld* wordt door de daartoe geschikte elementen uit de militie en reserve.

Indien ik thans de onderwerpen resumeer, omtrent welke ik in het voorafgaande enkele opmerkingen — en niet meer dan dat — heb gemaakt op grond van door mij, hoofdzakelijk tijdens het tegenwoordig mobilisatietijdperk, opgedane ondervindingen, dan kom ik tot de volgende punten, die hetzij slechts aangestipt, hetzij iets uitvoeriger in den loop mijner voordracht behandeld zijn :

Het opperbevelhebberschap.

Noodzakelijkheid van het bezit van goede aanvoerders in alle rangen.

Uitbreiding van het aantal subalterne beroepsofficieren.

Taak van het verlofspersoneel.

Bevoorrechtiging van verlofskader.

Kaderplicht, ook ten opzichte van officieren.

Kadervorming.

Waarde en beoordeeling der practische geschiktheid.

Encadreering der landweer.

Wijziging in de hogere rangen.
 Afschaffing van den korporaalsrang.
 Oefeningen met oorlogssterke troepen.
 Aard der oefeningen.
 Legerdislocatie.
 Organisatie der depots.

Nagenoeg al die punten hebben reeds meermalen een onderwerp van bespreking uitgemaakt. De laatste weken hebben mij in die overtuiging ten overvloede nog versterkt.

Toen ik met de voorbereiding van mijn voordracht voor den oorspronkelijk vastgestelden datum gereed was, doch mij door het Bestuur verzocht werd, mijn spreekbeurt te willen omwisselen met die, welke thans de vorige maand gehouden is, heb ik den daardoor beschikbaar gekomen tijd o. a. benut, met een blik te slaan in de bibliotheek, die gevormd wordt door den gedurende 50 jaar in en voor deze Vereeniging geleverden arbeid.

Ik betreur die bezigheid allerminst. Ik ga zelfs verder, en durf anderen aanbevelen, om hetzelfde te doen. Men vindt in die vroegere verslagen van Krijgswetenschap een belangrijk beeld van de ontwikkeling van ons krijgswezen, en leert er uit hoe „langs lijnen van geleidelijkheid” ons leger tot zijn tegenwoordigen toestand is gekomen. Men ontwaart hoe enkele vroeger uitgesproken wenschen tot vervulling gekomen zijn, doch ook, hoe andere, ondanks herhaalden aandrang, nog steeds onder de rubriek „vrome” gerangschikt moeten worden, d. w. z. nog steeds op verwezenlijking wachten.

Ik heb dat bepaaldelijk opgemerkt bij het doorbladeren van een 25-tal verslagen of andere bijdragen, waarin de door mij hedenavond aangeroeerde onderwerpen min of meer uitvoerig en in een of anderen zin behandeld zijn. Ik kan niet ontkennen, dat zij mij eenigszins benauwd ook gestemd hebben, toen zij de vraag bij mij deden opkomen, of ik eigenlijk geen blijk van overmoed en van overschatting mijner krachten geef, waar ik hier de plaats durf innemen, van waar bijkans zonder uitzondering slechts corypheeën

op militair gebied van den vroegeren, lateren en tegenwoordigen tijd hunne denkbeelden over het door mij behandelde ontvouwd hebben. Waar het mij bij die lectuur ook telkens opviel, dat vele mijner opmerkingen reeds door den een of anderen spreker of schrijver geuit zijn, daar drong — naast waardeering van het feit, dat ik ten opzichte mijner opvattingen mij in zulk goed gezelschap bevind — tevens de gedachte zich bij mij op, of het dus eigenlijk wel noodig was, om thans'te herhalen wat te voren door kundiger mannen op welsprekender wijze reeds verkondigd is.

Afgescheiden van de erkenning, dat ik met die overpeinzing wel wat laat ben gekomen. vermeen ik bovendien, haar te kunnen onderdrukken door de reeds geuite overweging, dat wij thans in de gunstige omstandigheid verkeeren, praktische ondervinding te hebben opgedaan omtrent een aantal zaken, waarover de in den loop der jaren opgetreden sprekers uitsluitend op theoretische gronden een oordeel gevormd hadden.

In dat opzicht zij de opmerking mij veroorloofd, dat zij allen zonder onderscheid hunne beweringen gestaafd hebben met aanhalingen van vreemde schrijvers, terwijl ik gemeend heb, die getuigen niet te behoeven op te roepen, waar ik hoofdzakelijk mijn eigen indrukken wenschte weer te geven.

Het heeft mij steeds willen voorkomen, dat men in het algemeen zich wel eens aan overdrijving schuldig maakt, wat betreft de gewoonte, om aan zijn eigen oordeel kracht bij te zetten of dat van anderen te ontzenuwen, door het overnemen van een zin uit een Duitsch of een Fransch werk, ook al bestond er voor den aangehaalden schrijver geen reden, om bijzondere aanspraak te maken op een dergelijke waardeering van zijn uitspraak. Ja, zelfs heb ik het bijgewoond, dat bij de bespreking eener *practische* oefening getracht werd, den leider van het minder juiste zijner *op het terrein* genomen maatregelen te overtuigen door de woorden: „lees Balck er maar eens op na”, alsof aan dezen door zijne werken en zijne daaruit blijkende groote — doch in elk geval slechts theoretische — kennis het recht toekomt, om als verkondiger van *de*, en voor alle omstandigheden

geldende, waarheid beschouwd te worden. Mij dunkt, dat in zoo'n geval liever aan een andere uitspraak gedacht moet worden, die ook wel uit het buitenland afkomstig is, doch die wij ten minste danken aan een schrijver, die practische oorlogs ondervinding had opgedaan, waardoor zijn gevleugeld geworden woord meer waarde heeft; n.l.: „Gau ist alle Theorie!”

Ter verduidelijking van mijn standpunt gevoel ik neiging om een vergelijking te maken met hetgeen ons allen tegenwoordig vervult. Waaraan zijn de nadeelen te wijten, die ons land en zijn bewoners — ofschoon buiten den oorlog staande — dagelijks meer en meer ondervinden, en ons met angst de toekomst tegemoet doen zien? Waaraan is het bezwaar toe te schrijven, dat onloochenbaar bestaat bij het streven, om op verschillend gebied in staat te zijn en te blijven, om het hoofd te bieden aan elk dreigend gevaar? Immers, aan het feit, dat wij, bij gebrek aan middelen om zelf in de behoefte des lands te voorzien, in dat opzicht hoofdzakelijk toegewezen zijn op het buitenland, en afhankelijk zijn van hetgeen men ons van daar wil en kan toevoeren!

Welnu, laten wij niet vrijwillig denzelfden toestand in 't leven roepen, wat betreft het raadplegen van bronnen voor onze militaire studie; te meer, daar in dit geval geen noodzaak aanwezig is, omdat wij gelukkig ook in dat opzicht ons in een deugdelijk Nederlandsch fabrikaat mogen verheugen. Laten wij, militairen, eveneens niet het voorbeeld van anderen volgen, die ter verwezenlijking van hunne lievelingsdenkbeelden, er op aandringen, dat wij stelsels, die elders gunstig werken, voetstoots overnemen. Laten wij toch toonen te begrijpen, dat wat voor den Alpenbewoner past of met den Zweedschen volksaard overeenkomt, voor onze toestanden niet bruikbaar is. Wij moeten voor onze kleine krijgsmacht slechts datgene uit de legers der groote Rijken overnemen, wat goed voor ons is, d.w.z. wat voor ons mogelijk is in verband met onze draagkracht, en noodzakelijk in het belang onzer waardigheid.

Na deze korte uitweiding, die men den berijder van een

stokpaardje niet euvel duide, kom ik terug op de bekorning, die het doorlezen van vroegere verslagen voor mij had.

Voor zoover deze dagteekenen uit den tijd, toen alles in ons leger nog anders was, hebben zij thans natuurlijk slechts betrekkelijke waarde: il faut juger les choses d'après leurs dates.

Toch is het eigenaardig, om verzuchtingen te lezen over voorgenomen inkrimping van een eerste-oefeningstijd, waarvoor men één jaar voor de infanterie reeds te kort vond; om de aflevering ter hand te nemen, waarin de instelling van een Reservekader voor de toekomst aanbevolen wordt, of waarin het voor- en nadeel van uit de militie gevormde aanvoerders tegenover elkaar gesteld wordt. Als wij dan zien, hoe menigmaal aangedrongen is moeten worden op invoering van persoonlijken dienstplicht, vóórdát hiertoe overgegaan werd; op afschaffing van de schutterij, vóórdát een landweewet haar den genadesstoot toebracht; dan kunnen wij eenerzijds het betoonde gemis aan voortvarendheid betreuren, doch dan putten wij daaruit tevens het vertrouwen, dat ten slotte ten opzichte van nog onvervulde wenschen de toekomst ons niet teleur zal stellen.

Dit geldt met name, om bij het heden behandelde te blijven, voor den nadruk, die gedurende alle jaren door verschillende sprekers gelegd is op den voor ons dringenden eisch van goede aanvoerders en voorgangers, op de waarde der individueele opleiding, de wenschelijkheid van gymnastische vóóroefening der jeugd en de beteekenis van weerbaarheid van heel ons volk, leidende tot den door zoovelen begeerden algemeenen dienstplicht, van welks wettelijke regeling de tegenwoordige tijdelijke invoering de voorbode moge zijn.

Indien ik ten slotte in het bijzonder uw aandacht vestig op één voordracht, die velen onzer nog goed in het geheugen ligt, en den spreker, den toenmaligen majoor VAN TERWISGA met name vermeld, dan beken ik eerlijk, zulks eenerzijds te doen, omdat mijn gevoel van eigenwaarde eenigszins gestreeld werd, toen het desbetreffend verslag mij deed zien, dat verschillende thans door mij aangeroeerde punten in die uitvoerige studie in denzelfden geest behandeld

zijn. Doch er zijn nog andere redenen, waarom die voordracht, ofschoon ruim 10 jaar geleden gehouden, thans nog in menig opzicht bijzondere waarde heeft. Ik heb daarbij o.a. het oog op de schets, die spr. gaf van den toestand, waarin wij in geval van een oorlog tusschen Duitschland en Frankrijk zouden kunnen komen, waarvan de feiten thans het in hoofdzaak juiste hebben aangetoond. Op die beschouwing berustte een uiteenzetting onzer oorlogstaak, die tot een bespreking leidde der daarbij aan de aanvoering, in den ruimsten zin des woords, te stellen eischen, waarbij een lans gebroken werd voor het bezit van een kern in goed vrijwillig kader, ook in verband met de daaraan op te leggen verplichting, om zelf weer andere aanvoerders te vormen. Reeds toen werd de thans algemeen en ook door mij weder bepleite noodzakelijkheid besproken van een *aanwijzing* van militiekader, waarbij vooral rekening gehouden moet worden met den graad van ontwikkeling en de maatschappelijke positie der voor hooger rang bestemden.

Het zal onnoodig zijn te vermelden, dat ik niet alles onderschrijf, wat in die bedoelde vergadering door den majoor VAN TERWISGA besproken werd. Ik denk hierbij b.v. aan diens ontkenning der mogelijkheid, om de uit de militie voortgekomen meerderen niet alleen tot aanvoerder, doch tevens bij gebleken geschiktheid, tot opleider te bestemmen. Trouwens, het zou mij niet verwonderen, indien de spreker van 30 November 1906 thans in meer dan één opzicht zijne denkbeelden — immers: „les idées marchent” — gewijzigd heeft.

De op dien datum gehouden voordracht werd twee maanden later gevolgd door een avond, die aan de discussie daarover gewijd was, waarvan het verslag niet minder nu nog voor ons zeer veel belangrijks bevat. Meer bepaald wil ik daaruit het gedeelte in herinnering brengen, dat het verschil van meening tusschen den spr. en den tegenwoordigen kolonel VAN DER HOOG weergeeft over het vraagstuk van de inmenging der natie in militaire aangelegenheden.

Ik doe dat niet met de bedoeling, om dat onderwerp

andermaal in deze vergadering ter sprake te brengen, doch omdat het in nauw verband staat met een geschrift van den laatsten tijd, dat ik — en daarmee wensch ik mijne voordracht te beëindigen — niet geheel onvermeld mag laten, althans indien ik mij wil trachten te vrijwaren voor het verwijt van te groote onvolledigheid. Ik bedoel de drie opstellen in de „Vragen des Tijds” van het vorige jaar van Mr. H. P. MARCHANT, en later door dezen vereenigd in een brochure, getiteld: „Noodzakelijke Legerhervorming”.

Let wel, M. H., ik meen dat geschrift slechts „niet geheel onvermeld te mogen laten”; doch ik wensch geenszins er over in een beoordeeling te treden. In de eerste plaats, omdat daarvoor wellicht een geheele avond nog te kort zou zijn. Doch ten tweede, omdat een uitvoerige bespreking op veel punten allicht het karakter van een bestrijding zou aannemen; en dat mag men m. i. niet doen in een vergadering, waar de aangevallene afwezig, en dus niet in de gelegenheid is, zich te verdedigen.

De Heer MARCHANT, die in de Tweede Kamer als specialiteit in militaire belangstelling bij velen de belangstelling van een militaire specialiteit ondervindt, heeft daaraan vermoedelijk de vrijheid ontleend, om den weg aan te geven, die naar zijne meening ingeslagen moet worden ter oplossing van het vraagstuk van de landsverdediging, waarom, zooals schr. in het voorwoord zijner brochure zegt, na het einde van den nog steeds woedenden oorlog geroepen zal worden.

Hij heeft dat gedaan op een wijze, die bij vele officieren ontstemming gewekt heeft. Dit laatste is allerm minst onverklaarbaar, waar de geleverde beschouwingen in een kled gestoken zijn, dat zekere geringschatting voor de „deskundigen” verraad, wien hij zelfs verwijt een „beperkt gezichtsveld” te hebben.

Het is naar mijne meening ernstig te betreuren, dat de schr. ook in dit betoog zoo'n scherp toon heeft aangeslagen. Daardoor wekt hij moedwillig een gevoel van tegenzin, op zichzelf terwijl vele zijner beschouwingen ook van militaire zijde slechts instemming te wachten zouden hebben.

Dat geldt speciaal o. a. voor die gedeelten, die over de

taak onzer weermacht, over den plicht der officieren, en over de gebreken van ons legerstelsel handelen, al zoekt hij de oorzaken van deze laatste — zooals hem duidelijk door den gepensionneerden generaal-majoor HOOGEBOOM in „De Militaire Spectator” aangetoond is — ten onrechte bij het legerbestuur en in de tegenwerking der „deskundigen”, in plaats van bij hen, die der Regeering telkenmale de door haar gevraagde middelen onthouden hebben, welke zij in het militair-, en dus in het landsbelang noodzakelijk achtte.

Tot zoover beweegt de Heer MARCHANT zich op een terrein, waaromtrent ik de opvatting, die kolonel VAN DER HOOG in de hiervóór bedoelde vergadering huldigde, deel, dat het ook voor hem als lid der Natie toegankelijk is, mits hij bij zijn afkeer van wegwijzers zorg niet te verdwalen.

Doch anders wordt het geval, waar de schr., bepaaldelijk in het laatste opstel, zich opwerpt als organisator van het leger, en zich zelf een bevoegdheid toekent, die hij aan „deskundigen” niet toevertrouwt. Ten opzichte hiervan stel ik mij dan ook daarentegen op het standpunt, dat destijds door den Majoor VAN TERWISGA ingenomen werd.

Zeker: ik aarzel geen oogenblik, bevestigend antwoord te geven op de vraag, die op den bedoelden debat-avond door den kapitein VAN DER HOOG gesteld werd: „Zou men, omdat men geen handelsman is, geen oordeel mogen hebben over vrijhandel en protectie, omdat men geen arts is, niet over hygiëne?” Doch mijnerzijds verwacht ik hetzelfde, als ik, in uitbreiding van die vergelijking, de volgende kwestie opwerp: „Is het niet ondenkbaar, dat een predikant den handelsman aangeeft, hoe deze zijn zaken leiden moet, om er de grootste voordeelen meê te behalen, en dat een bankier den arts zal trachten duidelijk te maken, op welke wijze hij een organische afwijking moet genezen?”

Dat geldt evenzeer voor onze militaire aangelegenheden, en had m. i. ook door Mr. MARCHANT bedacht moeten worden, overeenkomstig zijne eigen vroegere woorden, die zoo ter snede als motto gebezigd zijn voor de ernstige bestrijding, die van diens geschrift geleverd werd door den majoor der

artillerie op nonactiviteit F. ARONSTEIN ¹⁾: „Ik bemerk zelf in de legercommissie, hoe moeilijk het is voor een leek in zaken van legerorganisatie een helder inzicht te verkrijgen, en ik geloof, dat velen, die in de bladen over die zaken plegen te schrijven, dit ook wel eens mochten bedenken.”

M. H.! Indien wij een blik in de toekomst trachten te slaan, zien wij — voor zoover ons dat in de duisternis mogelijk is — slechts één groot vraagteken.

Zal het onze Regeering mogelijk blijven, om, zonder aan de waardigheid des lands te kort te doen, ons buiten het wereld-bloedbad te houden?

Zou — in het onverhoopt ontkennend geval — ons leger geschikt blijken voor de daarop alsdan rustende taak?

Hoe en wanneer zal de vreeselijke oorlog een einde nemen?

Zal de vredesbeweging tot oorlogstilstand leiden, of deze eerst na de economische uitputting van een der partijen komen?

Hoe zal dan de toestand van Europa, wat het lot van elk zijner Staten, wat dat van ons Vaderland zijn?

Waar we alle voorspellingen ten spot, nog maar steeds, en wie weet hoe lang nog, op de beantwoording van al die vragen moeten blijven wachten, daar zou men het misschien nutteloos kunnen vinden, om ons nu reeds te verdiepen in hetgeen komen kan.

Doch er is nog een andere vraag, die reeds meermalen gesteld is, n.l. of het denkbeeld van algemeene ontwapening en van eeuwigen vrede voor verwezenlijking vatbaar zou zijn. Omdat ook ik zulks in verband met den loop der wereldgebeurtenissen een ijdele hoop acht, vermeen ik, dat wij reeds nu onze aandacht mogen en zelfs moeten schenken aan de taak, die ons wacht, als deze krijg eindelijk tot het verledene zal behooren.

Zij zal hooge eischen stellen aan de werkkraft van allen,

¹⁾ „De Legerorganisatie van Mr. H. P. MARCHANT”, bij W. P. VAN STOCKUM & Zoon, 1916.

die hunne medewerking zullen hebben te verleenen bij de thans noodig gebleken herzieningen en hervormingen.

Mochten dezen daarbij van de zijde der Natie den steun ondervinden, die vooral in den aanvang der mobilisatie, zoo gunstig afstak bij de geringschatting, die te voren in den regel aan het leger ten deel viel! Moge in dit opzicht de Volksvertegenwoordiging voorgaan, en zich niet door de zware eischen, die aan onze draagkracht gesteld zijn moeten worden, doen weerhouden, om de middelen te verschaffen, die de Regeering noodig oordeelt in 's lands belang! Moge zij beseffen, dat het anders later niet aan de „deskundigen” doch louter weder aan haar zelf te wijten zal zijn, als er leemten ontdekt worden op het gebied onzer defensie!

De uiting dezer wenschen toont aan, dat de vrees mij vervult voor groote toekomstige bezwaren, niet te vergelijken met de tegenwoordige moeilijkheden, die nu en dan tot klaagliederen aanleiding geven en den onmisbaren, goeden, opgewekten geest op een zware proef stellen.

Ondanks dat alles benijd ik uit den grond van mijn hart allen, die overeenkomstig de door hen in te nemen positie hunne krachten ten dienste van het legerbestuur zullen moeten aanwenden.

Ten aanzien van de voor hen dan weggelegde taak geldt hetzelfde als ik in den aanvang opmerkte omtrent die, welke in dezen tijd verricht moet worden. Zij is ontegenzegglijk zwaar, doch tevens is zij een dankbare, ook al mochten zij, die haar mede uit te voeren hebben, misschien teleurgesteld worden door de ondervinding, dat hun de waardeering onthouden wordt, waarop zij vertrouwd en in het belang van hun loopbaan gehoopt hadden.

Immers ook dan nog is het mogelijk — en ik wensch het u, mijne Heeren, voor zoo ver ge in die omstandigheden mocht komen, toe — dat zij voor zich zelf voldaan kunnen zijn, omdat zij hun plicht naar hun beste weten gedaan hebben ter verbetering van ons leger, in het belang van ons onafhankelijk voortbestaan, en dus voor hun Koningin en hun Vaderland.

Ik heb gezegd.

De Voorzitter: Mijnheer DE RIDDER! Ik begin met U den hartelijken dank te betuigen van de vergadering voor hetgeen door U hedenavond is medegedeeld.

Uwe voordracht behandelde zeer belangrijke zaken, welke elke op zich zelf voor een ieder voldoende stof opleveren, om ze aandachtig en nauwgezet te overwegen. Gaarne zou ik zien, dat reeds nu eenig debat daarover kon plaats hebben; de tijd is daarvoor beschikbaar.

Aan den heer TEN BOSCH, die mij reeds verzocht heeft een enkel woord te mogen spreken, geef ik daarom met genoegen het woord.

De heer TEN BOSCH: Mijnheer de Voorzitter, de geachte spreker heeft op zoo sympathieke wijze zijn beschouwingen ten beste gegeven dat ik wensch en ook vertrouw namens U allen te spreken als ik zeg dat hij als vertegenwoordiger van den plaatselijken staf meermalen in ons midden als spreker zal optreden. Hij heeft het woord gevoerd over oefening, opleiding en aanvoering en al is er veel van hetgeen hij in 't midden heeft gebracht waarin ik geheel meega, hij heeft één belangrijk onderdeel aangevoerd, waarover ik toch wel iets wil zeggen, n.l. de quaestie van het opperbevel.

Het vraagstuk van het opperbevel, mijne Heeren, is een moeilijk, een zeer moeilijk vraagstuk. Wanneer bij Koninklijk besluit is verklaard dat ons land in oorlogsgevaar verkeert en dientengevolge ons leger wordt gemobiliseerd, wordt daarover een opperbevelhebber benoemd.

Het Koninklijk besluit van die benoeming wordt evenals alle Koninklijke besluiten uit den aard der zaak geteekend door onze geëerbiedigde Koningin, maar het wordt gecontrasigneerd door alle Ministers, den geheelen Ministerraad. ¹⁾ Dat is dus een andere vorm van benoeming dan we gewend zijn bij benoemingen van militairen hier te lande.

Door die contrasignering stelt de geheele Regeering zich

¹⁾ Naar mij van zeer bevoegde zijde is medegedeeld, is het Kon. Besl. houdende benoeming van den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht gecontrasigneerd alleen door den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarnemend Voorzitter van den Ministerraad.

Mijn betoog blijft hierdoor ongewijzigd.

verantwoordelijk voor de benoeming en neemt de geheele Regeering de verantwoordelijkheid ervoor op zich.

De Minister van Oorlog als zoodanig is niet de chef van den Opperbevelhebber, neen, mijne Heeren, dat is de Regeering.

De Minister van Oorlog, ook de Minister van Marine hebben *in oorlogstijd* ten opzichte van den Opperbevelhebber dezelfde hevoegdheid als een der andere bewindsmannen, zij vertegenwoordigen ieder $\frac{1}{3}$ deel der Regeering. Verschillende bevelen door den Opperbevelhebber in het belang van 's lands verdediging gegeven ontsnappen aan des Ministers verantwoordelijkheid. De Minister van Oorlog kan zich tegenover de Kamer niet verantwoordelijk stellen en daarom is het onmogelijk in vreedestijd ook een Opperbevelhebber aan te stellen, die dezelfde functie inneemt als de Opperbevelhebber in oorlogstijd heeft. 't Is ook niet noodzakelijk. In vreedestijd hebben we toch feitelijk een Opperbevelhebber. Dan is de Minister van Oorlog als regel eigenlijk de Opperbevelhebber. In oorlogstijd verschuift hij naar de tweede plaats, en draagt zorg voor de aanvulling van personeel en materieel enz. In vreedestijd daar een tweede opperbevelhebber naast is niet uitvoerbaar en daarbij m.i. ook onnoodig, omdat ten bureele van den chef van onzen generalen staf alles wordt voorbereid om later een eventueelen Opperbevelhebber zoo eenvoudig en gemakkelijk ter zijde te kunnen staan en het hoofdbureau van dien staf geheel gereed is, om dadelijk op te treden als generalen staf van den Opperbevelhebber. Wanneer als Opperbevelhebber wordt genomen de chef van dien staf zelf, is dit natuurlijk van overwegend belang voor onze defensie. Mijn conclusie is dan ook, dat het niet noodig is in vreedestijd een Opperbevelhebber voor ons leger te hebben.

Nog een enkel woord over de meening dat de aanwijzing van den chef van den generalen staf tot opperbevelhebber aanleiding heeft gegeven tot het bestaan van een ongewenschten toestand. Zooals thans n.l. de toestand is, treedt de sous-chef in vreedestijd nu op als chef en als sous-chef. Mochten zijn verantwoordelijke werkzaamheden hem te veel drukken, dan kan hij veel overdragen aan daartoe geschikte

officieren uit zijn omgeving. Een andere autoriteit daartussen schuiven, als chef of als sous-chef van den Generalen Staf, komt niet gewenscht voor.

Het duurt zoolang eer zoo'n nieuwe persoon zich in een zoo belangrijken en omvangrijken werkkring geheel thuis gevoelt. Ik meen ook hiermede te hebben aangetoond, dat het niet noodig is den chef van den Generalen Staf op dit oogenblik te doen vervangen.

Ik heb gezegd.

De VOORZITTER. Verlangt nog iemand het woord?

De Heer SCHAEPMAN. Mijnheer de Voorzitter. Ik zal niet als de Heer TEN BOSCH de quaestie van den opperbevelhebber behandelen, maar wensch een enkele opmerking te maken over de opleiding van de reserve-officieren. Mijns inziens heeft de spreker van hedenavond zich hierbij geplaatst op een onjuist standpunt. In normale omstandigheden wordt de opleiding gevolgd door hen die zich daarvoor beschikbaar hebben gesteld en eerst als er van hen genoeg zijn, dan volgt aanwijzing. Zoolang de wet niet is gewijzigd, kan men niet overgaan tot aanwijzing. Op grond hiervan is het dan ook niet mogelijk de aanwijzing in hoofdzaak te doen loopen om geschiktheid en karaktereigenschappen, immers de voor opleiding aangewezenen komen later op en gaan direct naar de school van verlofsofficieren ter opleiding tot reserve-officier, herkomstig uit de militie.

Nu de quaestie en de waardeering van de reserve-officieren door de beroeps-officieren. Ik wil er op wijzen dat de officieren der K. M. A. allen bezitten het einddiploma H. B. S. 5-j. c. of daarmede gelijk gestelde inrichtingen, de reserve-officieren voor een groot deel het einddiploma H. B. S. 3-j. c. of daarmede gelijk gestelde inrichting. Het spijt me, dat hierop door den kolonel DE RIDDER hedenavond de aandacht niet is gevestigd. Een eerste eisch zou het volgens mijn meening moeten zijn dat om reserve-officier te worden dezelfde schoolopleiding gevraagd wordt als voor beroeps-officieren. Op die wijze zou ook bij den overgang van het eene naar het andere

korps geen al te groote categorie zijn uitgeschakeld, en zou de sprong om te komen tot onderlinge waardeering niet te groot zijn. Wat de overgang van reserve-officieren naar het korps beroeps-officieren aangaat een enkele opmerking omdat de oplossing aangegeven door den spreker alleen geldt in dezen tijd nu de reserve-officieren zoo lang onder de wapenen zijn, maar niet in gewone tijden. Dan hebben de voor de reserve-looptaan bestemde na hun opleiding maar 3 weken dienst per jaar, maar de beroeps-officier heeft bij zijn benoeming al drie jaar studie aan de K. M. A. achter den rug, dus al zooveel langer diensttijd, die niet in te halen is.

De VOORZITTER. Verlangt nog iemand het woord? Zoo niet, dan is het woord aan den kolonel DE RIDDER.

De Heer DE RIDDER. Mijnheer de voorzitter: Ik kan kort zijn en volstaan met mijn dank te betuigen aan de beide heeren, die enkele opmerkingen hebben willen maken, welke feitelijk meer aanvullingen zijn dan een bepaalde bestrijding van hetgeen ik gezegd heb.

De Heer TEN BOSCH heeft behandeld de kwestie van het opperbevelheerschap. Ik geloof, dat hij mij in zeker opzicht niet goed heeft verstaan. Ik heb niet beweerd, dat de opperbevelhebber voor den tijd van vrede zoude moeten worden benoemd, doch enkel betoogd, dat hij te voren moet zijn aangewezen, zoodat hij zich heeft kunnen voorbereiden voor die taak, en dat niet met de benoeming moet worden gewacht tot het laatste oogenblik.

Als de Heer TEN BOSCH zegt, dat in vredestijd de Minister van Oorlog onze opperbevelhebber is, geloof ik, dat hij uit het oog verliest, dat wij een opperbevelhebber van land- en zeemacht hebben. De Minister van Oorlog kan het dus nooit alleen zijn; ook de Minister van Marine zou recht van spreken moeten hebben.

Wat den chef van den Generalen Staf betreft, wil ik gaarne gelooven, dat er geen groot bezwaar aan het niet vervullen van die functie verbonden is; doch ik heb gemeend

te moeten wijzen op de afwijking van de organisatie. Als ik het boekwerk der oorlogsorganisatie opsla en daarin den chef van den Generalen Staf vermeld zie, vraag ik me af of thans die persoon niet noodig is en of het de bedoeling is, die functie onbezet te laten, als die chef opperbevelhebber is.

Met den Heer SCHAEPMAN ben ik 't volkomen eens, dat er nadeel van ondervonden wordt, als voor het kader eerst diegenen genomen worden, die zich aanmelden, terwijl daarna eerst de geschiktheid in aanmerking komt. Daarom voel ik zooveel voor kaderplicht, waardoor men hen kan aanwijzen, die voor een hooger rang bestemd zijn.

De Heer SCHAEPMAN: Pardon. Dat kan men niet, dit blijkt ook uit een wijziging in art. 79 der Militiewet, thans ahangig. Men moet beginnen met eigen aanmelding, wie 't ook zijn. En dan kan men aanvullen met aanwijzing als er niet genoeg zijn.

De Heer DE RIDDER: Ik betreur dan de bestendinging van dien toestand ten opzichte van de officieren, waardoor men 'niet den waarborg heeft, dat voor dien rang de meest geschikten uitgekozen en aangewezen kunnen worden.

De Heer SCHAEPMAN: Als u de Militiewet art. 79 even zoudt willen opslaan. Daar kunt u het lezen. We mogen niemand aanwijzen als er zich voldoende hebben aangemeld.

Een stem: Bij den Landstorm mag het wel. Niet bij de Militie. Daar is de wetswijziging nog ahangig.

De Heer DE RIDDER: De overgang van verlofs- naar beroeps-officier acht ik in normale tijden niet wenschelijk. Maar de bepaling is juist in deze bijzondere tijdsomstandigheden, nu er behoefte is aan officieren, van belang. Niet altijd is een beroepsofficier beter dan een verlofsofficier, wat te betreuren is. Die overgang is bovendien alleen een noodmaatregel.

Naast de K. M. A. en den Hoofdcursus nog een derde school op te richten acht ik niet aanbevelenswaardig.

De VOORZITTER: Is er nog iemand, die het woord verlangt? Zoo niet, dan kwijt ik mij hierbij van de aangename taak om den Kolonel DE RIDDER en de heeren, die aan het debat hebben deelgenomen, mijn hartelijken dank te betuigen voor alles, wat zij ons hebben medegedeeld en waardoor in enkele opzichten een beter inzicht in het gesprokene is verkregen.

De strekking van de voordracht van den spreker van hedenavond vermeen ik te kunnen resumeeren in het navolgende:

Van het hoogste belang is, overtuigd te zijn van de groote waarde eener stelselmatige en deugdelijke opleiding van den man tot *soldaat* en tot *aanvoerder*, en daarna tot *onderwijzer*, en dat van die opleiding plichtsbetrachting en nauwgezette uitvoering de grondslagen uitmaken. Zij, die met die opleiding belast zijn, in het bijzonder van de recruten, hetzij bij de depôt-bataljons of waar ook, zullen zich dan ook in de allereerste plaats hebben toe te leggen op het ontwikkelen van het begrip van plichtsbesef en plichtsbetrachting en er daarbij op te wijzen, dat in een leger plichtsbetrachting niet alleen noodzakelijk is, maar het alleen daarvoor mogelijk wordt de persoonlijke en gezamenlijke geoefendheid (theoretische en practische bekwaamheid) tot haar recht te doen komen. Een ieder van die leermeesters dient dus zeer geschikt te zijn voor zijne taak en deze met groote toewijding te vervullen.

Waar wij uit eigen ondervinding weten, dat in den dienst personen, die hunne zaken kennen en flink weten op te treden, respect afdwingen, terwijl zij, die deze eigenschappen missen, geen gezag over anderen kunnen uitoefenen, ja zelfs dit geheel verliezen, daar volgt uit een en ander, dat een rang, van welken aard ook, alleen mag worden toegekend aan hen, die goed theoretisch en practisch zijn onderlegd en in staat zijn het bevel naar behooren te voeren.

Deze eisch geldt in de allereerste plaats voor de commandanten der tactische onderdeelen en hunne onderaanvoerders,

daar van hen geheel afhangt het optreden van die troepenafdeelingen.

In nog hoogere mate als voor de lagere aanvoerders is voor de opleiding en vorming der hoogere aanvoerders noodig de beschikking over oefeningsterreinen. In dit opzicht veroorloof ik mij den wensch te uiten, dat in de naaste toekomst in verschillende deelen van ons land oefeningsterreinen, lang en breed 6000 à 7000 M., zullen worden verkregen, alwaar het geheele jaar door oefeningen kunnen worden gehouden. Dan toch wordt het niet alleen mogelijk troepenafdeelingen van de verschillende wapens aldaar te doen oefenen in groot verband, maar ook gevechts- en schietoefeningen te houden, zoowel door de infanterie als door de andere wapens, o.a. door de artillerie.

Die oefeningsterreinen kosten, wel is waar, geld, maar dan heeft men ook de beschikking over terrein, waar geen belemmering in den weg staat, hetgeen juist van de meeste waarde is voor het doen slagen eener oefening. Hoe men er ook over moge denken, kan ik het best begrijpen, dat een eigenaar er tegen op ziet vrijen toegang te geven tot zijn terrein, met het oog op de beschadiging.

Moge hetgeen hier hedenavond besproken is en, in het gedrukte verslag nader aangevuld, ter lezing wordt aangeboden aan de 2300 leden leiden tot bijzondere overweging en gedachtenwisseling!

U allen dank zeggende voor Uwe tegenwoordigheid, sluit ik thans de vergadering.
